

2452

63

Boj o právo.

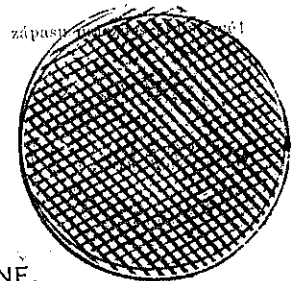
Sepsal

Dr. Rudolf Šl. Ihering,

kr. prus. justiční rada a profesor na universitě
v Göttingkách.

Heslo: V zápasu vítězí

V BRNĚ.

Nákladem Fr. Karafianta.

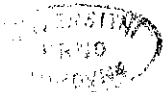
1875.

MZK-UK Brno

2619211703

Tiskem Fedr. Whiker-a v Brně.

Předmluva.*)

Na jaře roku 1872 měl jsem v právnické společnosti ve Vídni přednášku, kterouž jsem v létě téhož roku vydal u veřejnost ve způsobě podstatně rozšířené a pro širší kruhy čtenářstva upravené, pod názvem: „Boj o právo.“ Účel, kterýž mne vedl při sestavování a uveřejnění spisu tohoto, byl původně méně theoretický, ale spíše mravně-praktický, méně k tomu směřoval, aby snad prospěl vědeckému poznání práva, anobrž spíše aby prospěl onomu smýšlení, z kteréhož právo poslední svou sílu musí čerpati: odhodlanému totiž a statečnému hájení citu právního. Nechť má spis tento jakékoli vady do sebe, předece musela tato myšlenka udeřiti na pravou žílu času, musela něco pravého v pravou chvíli pověděti. Toho jest mi rukojemstvím rozšíření a způsob, jak přijat byl tento spis v Německu i mimo Německo**), jakož i rozmanité ty

*) Ku čtvrtému vydání původního spisu.

**) Z překladův vyšly dosud: uherský (od dr. G. Wenzla v Pešti), holandský (v Leidenu od dr. van Hamula), novořecký (v Aténách od dr. Lappas-a) a chystají se francouzský, vlášský, ruský, srbský, rumunský a chorvatský.

přípisy, kterýmiž mně neznámé mi osoby dávají svědectví o tom, jaký vliv měl můj spis na jejich se rozhodování.

Podávám malý tento spisek svůj tentokrát po čtvrté u veřejnost, tentokrát ve způsobě levného vydání pro lid, čímž nakladatelský závod zamýšlí zjednatí spisku přístup také do širších kruhův.

Nevím, byl-li bych tomuto úmyslu posloužil se své strany, kdybych byl vynechal všechny ty kusy, které mají na zřeteli víc právníka než neprávníka. Upustil-li jsem však od toho, tož stalo se to, an jsem si myslel, že ony kusy dosud nebyly překážkou u dosavadním rozšiřování se spisu tohoto do kruhův širších, právník ale že by snad nerad jich pohřešoval.

Také to, co kritika vytýkala mému spisu, nepohnulo mne, abych v něm něco měnil, ba ani nepřibírám více onu odpověď, kterou jsem kritikům dal v předmluvě ku třetímu vydání. Je-li základní myšlenka spisu mého pravdiva, jakož já o tom teď i dříve jsem přesvědčen, udrží se sama v platnosti; není-li pravdiva, tak by bylo každé slovo ku její obraně slovem ztraceným.

Jenom o dvojí věc musím prositi. Za jedno o to, aby způsob vyvracení nezáležel v tom, že by někdo náhledy mé zprevracel a zkroutil, o mně tvrdil, jako bych vádu a svár kázal a za věčné soudění a rvání se přimlouval, co zatím já nepožaduju zápas o právo

při každém sporu, noprž jen tehdaž, kdy útok na právo zároveň zahrnuje v sobě nevážnost k osobě.*) Povolností a smířlivostí, mírností a lásce k člověčenstvu, smírnému narovnání i upuštění od svého práva, všemu tomu jsem ve své theorii ponechal plnou měrou místa, pokud tomu přísluší; — proti čemu se má theorie ozývá, jest jediné nedástočné snášení nepraví ze zbabělosti nebo lhostejnosti.

Druhá věc, na kterouž naléhám, jest: aby, komu opravdu na tom záleží, aby si o mé theorii učinil jasné ponětí, zkoušel se týž, aby naproti pozitivní formuli, jak si prakticky lze počínati, kterouž formuli má theorie rozvinuje, postavil on se své strany jinou pozitivní formuli; však on pak brzy se přesvědčí, kam ho to vedlo. Co má oprávněněc činiti, šlapou-li mu po jeho právu nohama? Kdo na tuto otázku může dáti platnou, t. j. s trváním právního pořádku a s myšlenkou osobnosti se srovnávající odpověď, kteráž by byla opakem odpovědi mé, tu mne vyvrátil; kdo toho nedovede, tomu zůstane na vůli, aby buď se ku theorii mé přidal, anebo aby se spokojil s onou polovičatostí, kteráž jest známkou všech nejasných duchův, při kteréž to člověk přivede jenom k nelibosti a k popírání, nikoliv ale k vlastnímu pozitivnímu náhledu. Při čistě vědeckých otázkách snad může postačit, vyvrátíme-li jednoduše

*) Porovnej str. 28 a 29 spisu tohoto.

omyl, byť bychom ani nebyli s to, abychom sami pozitivní pravdu podali, avšak při praktických otázkách, kde jest nevyhnutelno, že se musí jednati, a jen o to ještě běží, jak se má jednati, při těch nepostačí, abychom pozitivní návod od jiných daný odmítli jako nesprávný, noprž tady musíme jiný návod předložiti na místo onoho. Čekám, zdali se tak stane s návodem ode mne podaným.

V Gotinkách, 4. srpna 1874.

Dr. Rudolf sl. Ihering.

Pojem práva jest praktický, t. j. pojem účelový; každý účelový pojem však jest co do své podstaty dvojaký, neboť zahrnuje v sobě rozdílné dvě částky, účel a prostředek, — nepostačí tudíž, pojmenuje-li kdo jen účel, noprž on musí zároveň udati prostředek, jakým lze účele toho dosáhnouti. Na tyto obě otázky musí nám také právo všady dovést odpověděti — jak v celku tak při každém jednotlivém právním zřízení, a věru, celá systematika práva není nic jiného, než ustavičné odpovídání na obě ty otázky. Každý výměr nebo-li definice některého právního zřízení, ku př. majetku, obligace, jest nevyhnutelně dvojaký, udává účel, kterému to právní zřízení slouží, a zároveň prostředek, jak se má pokračovat k tomu účeli. Prostředek však, aťsi již jest jakkoliv mnohotvárný, objeví se konečně vždy co boj nebo-li zápas proti nepráví. V pojmu „práva“ shledají se pospolu opaky: boj a pokoj, — pokoj jakožto cíl, boj jakožto prostředek práva, oba pojmem práva stejnou měrou dány a od něho neodlučitelny.

Mohlo by se naproti tomu namítnouti: boj, nepokoj že jest právě to, co chce právo zameziti,

boj že zahrnuje porušení, popírání pořádku práva, tedy že není žádnou částkou pojmu práva. Námitka ta by byla pravá, kdyby běželo o boj nepráva proti právu, avšak ono běží o boj práva proti nepráví. Bez tohoto boje, t. j. bez onoho odporu, jež klade právo proti nepráví, zapřelo by právo samo sebe, že jest právem. Pokud ještě bude právo muset býti přichystáno na útok se strany nepráva, — a to bude trvat, pokud svět světem bude, — nebude právu ušetřeno bojování. Boj není tudíž něco, co by právu bylo cizím, noprž boj jest s podstatou práva nerozlučně sloučen, jest částkou pojmu práva. —

Všecko právo ve světě bylo vybojováno, každá právníká zásada, která je v platnosti, musela být teprv na těch, kdož se jí opírali, vybojována, a každé právo, právo národa i právo jednotlivce, předpokládá ustavičnou hotovost k ubránění svého trvání. Právo není pojem logický, noprž pojem síly. Proto nese spravedlnost, kteráž v jedné ruce drží vážky, odvažující jimi právo, v ruce druhé meč, aby právo uhájila. Meč bez váh jest holé násilí, váhy bez meče jest málomocnost práva. Obojí patří k sobě a dokonalý právní stav panuje jenom tam, kde síla, jakou spravedlnost mečem vládne, vyrovná se dovedností, jakou zacházet umí váhami.

Právo jest neustálá práce a sice ne pouze státní moci, noprž celého národa. Veškerý život práva, pohlédneme-li naň jedním mžikem, předvádí nám

totéž divadlo neunavného klopecení a pracování celého národa, jakébož poskytuje činnost národa na půdě ekonomické i duševní výroby. Každý jednatelce, jemuž se přihodilo, že musí své právo brániti, převeze z této práce národa svou částku, přispívá svým haléřem ku uskutečnění idey práva na zemi.

Ovšem že tato povinnost nenastává všem stejnou měrou. Bez stíhání a bez závady uplyne život tisícův jednotlivců v upravených kolejkách práva, a kdybychom jim řekli: „Právo jest boj,“ — oni by nám nerozuměli, neboť oni znají právo jen co stav pokoje a pořádku. A se stanoviska vlastní své zkušenosti mají úplně pravdu, právě tak jako bohatý dědic, kterémuž bez namáhání padlo ovoce cizí práce do klína, popírá-li pravdivost zásady: Majetek jest práce. Klamání-se obou má svou příčinu v tom, že obě stránky pojmu majetku a pojmu práva v některé osobnosti takovým způsobem od sebe se mohou rozpadnouti, že se jednomu dostane v úděl jen požívání a pokoj, a druhému práce a boj. Kdybychom se otázali tohoto druhého, dopadla by jeho odpověď právě naopak. Majetek i také právo jsou podobny hlavě Janusově s dvojítm obličejem; k některým obrací jen jednu stranu, k jiným zase jen druhou stranu, odkudž pak pochází, že jest zcela rozdílným obraz, jaký si obojí o tváři Janusově utvoří. Vzhledem ku právu platí totéž jak při jednotlivých osobnostech tak o celých věkách. Život tohoto jest boj,

život onoho pokoj a národové jsou následkem tak rozdílného subjektivního roztržidění obého úplně tomu samému klamu vydání v šanc, jako jednotlivci. Mějme dlouhou dobu míru a pokoje, a víra ve věčný mír bude státi v nejbujnějším rozkvětu, až první výstřel z děla zaplaší ten krásný sen a na místo toho pokolení, jež bez klopocení požívalo míru, nastoupí pokolení jiné, kteréž si pokoj musí těžkou prací války teprv opět dobývati. Tak rozdílejší se jak při majetku tak při právu práce a požitek, ale tím neutrpí újmy ta pravda, že obé patří dobromady; za toho zde, jenž požívá a v pokoji žije, musel jiný pracovati a bojovati. Pokoj bez boje, požívání bez práce přináleží době, kdy ještě ráj byl na zemi, dějepis zná obé jen co vymoženost neustálého, klopotného namáhání.

Tuto myšlenku, že jest boj vlastně práce práva a že co do praktické nutnosti své i co do mravní ceny úplně postaven být musí na roveň s prací při majetku, hodlám v následujícím průběhu dále provésti. Myslím, že nepodniknu tím zbytečnou práci, naopak, že napravím, co prohřešeno bylo opominutím a co zavinila veškerá naše theorie (nemíním pouze filosofii práva, noprž také naše pozitivní právníctví). Jest to na naší theorii až příliš patrně vidět, že má za úlohu, více se zanášeti vážkami než mečem spravedlnosti; jednostrannost čistě vědeckého stanoviska, s jakéhož theorie se dívá na právo, a kteréžto stanovisko se krátce nechá zahrnouti v tom, že jí právo

méně z jeho realistické stránky jakožto pojem moci předvádí, ale spíše z jeho logické stránky jakožto soustavu abstraktních zásad právních, — tato jednostrannost měla po mém náhledu na ponětí, jak naše theorie pojmula pojem práva, takovou měrou vliv, že se to ponětí s drsnou skutečností práva tak velice málo srovnává, — výčitka to, která nabude v dalším průběhu spisu mého svých dokladův.

Slovo právo zahrnuje v sobě, jak známo, dvoji smysl, smysl práva v objektivním smyslu a práva v smyslu subjektivním; oným prvním rozumíme souhrn platných právních zásad, zákonní pořádek života, tím druhým ale rozumí se vtělení abstraktního pravidla v skutečnou oprávněnost některé osoby. V obojím směru potkává se právo s odporem, v obojím směru má ten odpor přemáhat, t. j. své trvání cestou boje vybojovat nebo si ubránit. Za vlastní předmět svého rozvažování obral jsem si boj v jeho druhém směru, avšak nesmím opominout, abych své tvrzení, že boj spočívá už v podstatě práva, dokázal také ve směru prvnějším.

Nepopírané jest to a proto žádného širšího rozbirání to nepotřebuje vzhledem k tomu, jak stát uskutečňuje právo; udržování právního pořádku s jeho strany není nic jiného, než nepřetržitý boj proti bezzákonnosti, jež pořádek právní uráží. Ale jinak jest tomu vzhledem k původu práva, nejen k původu prvopočátečnímu na počátku dějin, noprž i ku každodenně před naší tvář se opětuujícímu

omládnutí práva, vzhledem ke zrušování trvajících zřízení, odstraňování platných právních zásad pomocí nových, zkrátka, vzhledem ku pokroku v právu. Neboť zde staví se proti mému náhledu, jenž také povstání práva podřizuje tomutěž zákonu, kterémuž je podřizeno celé trvání práva, na odpor náhled jiný, kterýž se alespoň v naší romanistické vědě na ten čas ještě těší všeobecnému uznání, a kterýž mohu po jménu hlavních jeho zastávatelů krátce nazvatí Savigny-Puchtovou teorií o povstání práva. Dle onoho náhledu utvořuje se právo právě tak nepozorovaně a bezbolestně, jako řeč, není potřebí žádného zápasení, bojování, ba ani hledání, alebrž jest to tiše působivá moc pravdy, kteráž si bez násilného namáhání zvolna ale jistě klesá dráhu, jest to moc přesvědčení, jemuž se poznenáhla otvírají mysli a jemuž svým konáním výraz dávají, — nová právní zásada vstupuje rovněž tak bez namáhání v jsoucnost, jako některé to pravidlo řeči. Zásada starořímského práva, že mohl věřitel dlužníka k placení neschopného prodati za otroka do jinozemské poroby, anebo že mohl majetník svou věc na každém pohledávati, u koho ji zastihl, byla by se dle onoho náhledu v starém Římě sotva jinak byla vyvinula, než jako pravidlo, že předložka „cum“ řídí ablativem. —

Tent jest názor o povstání práva, s jakýmž jsem já sám odcházal z university a pod jehož vlivem jsem ještě mnohá léta stál. Má ten názor nárok na prav-

divost? Musí se připustiti, že také právo, úplně jako řeč, zná bezúmyslný a nepovědomý, a abychom to pojmenovali obvyklým významem, organický vývin z vnitřka na venek. Sem náleží všechny ty právní zásady, kteréž se ze stejného autonomního uzavírání právních záležitostí v obyčejném životě poznenáhla usazují, jakož i všechny ty abstrakce, konsekvence, pravidla, které věda ze jsoucího práva pomocí dialektiky pojmu vyvozuje a ku vědomí přivádí. Avšak moc obou těchto činitelův: obyčeje a vědy, jest obmezená, ona může v mezích hotových dráh řídití pohyb, prospívati pohybu, ale ona nemůže protrhati hráze, které proudy zabraňují, aby se dal jiným novým směrem. To jest možno jen zákonu, t. j. úmyslnému, k tomuto cíli směřujícímu úkonu státní moci, a proto to není žádná náhoda, noprž nutnost, v podstatě práva hluboko zakořeněná, že se všechny důtklivější změny soudství i hmotného práva nazpět přivéstí nechají na zákony. Ono se sice může státi, že změna, kterou zákon učiní v dosavadním právu, svůj vliv snad obmezí úplně jen na to právo: totiž na obor práva abstraktního, aniž by účinky svými zasahovala až dolů do oboru konkrétních poměrův, kteréž se na základě dosavadního práva byly utvořily, — to jest ale jen pouhé změnění v mašinerii práva, v kteréž se nedostatečný šroubek nebo válec nahradí důkladnějším.

Avšak velmi zhusta mají se věci tak, že se ona změna nechá docílití jen za tu drahou cenu, že se

musí velmi citelně zasáhnouti do platných práv a do soukromých interessův čili prospěchův. S platným právem se v průběhu časův spojily prospěchy tisícův jednotlivců a celých stavův tou měrou, že se to právo nenechá odstranit, aniž by se těmto co nejcitlivěji neublížilo; právní zásadu nebo zařízení v pochybnost uvéstí znamená ale tolik, jako všem oněm prospěchům vojnu vypověděti, polypa odtrhnouti, který tisícerymi chapadly se byl do života zakousal. Každý takový pokus vzbuzuje tudíž, jakož při snaze o sebezachování zcela přirozeno, nejprudší odpor se strany ohrožených prospěchův a tím samým boj, při kterémž, jako při každém boji, nikoliv závažnost důvodův, noprž poměr, v jakém k sobě stojí síly naproti sobě bojující, rozhoduje a následkem toho ne zřídka ten samý výsledek se docílí, jako při paralelogramu sil: pošnutí od původní čáry ku diagonále. Jen tímto způsobem lze si vysvětliti, že zařízení, jež veřejné mínění dávno bylo již odsoudilo, ještě dlouho mohou zůstat na živu; není to tak zvaná vis inertiae, která jich na živu udržuje, noprž ona síla, s jakou odporují prospěchové, na trvání oněch zařízení závisící.

Ve všech takovýchto případech, kde dosavadní právo nalézá v prospěchách takového pomocníka, musí to být tedy boj, co novota musí podstoupiti, aby si přístup vynutila, boj, jenž se-zhusta vléče po celé století. Nejvyšší stupeň prudkosti dosáhne boj tenkrát, když prospěchové vzali na sebe postavu nabytých práv. Tu stojí si dvě strany naproti,

z nichž každá v praporu svém nese svatost práva, jedna svatost historického práva, práva minulosti, druhá svatost věčně povstávajícího a se omladujícího práva, věčného arcipráva člověčenstva na povstávání, — sporný to případ myšlenky práva se samou sebou, jenž vzhledem k osobám, kteréž všecku svou sflu a celou svou jsoucnost zasadily za své předsvědčení, a konečně orteli dějin propadnou, má do sebe něco opravdu tragického. Všecky velké vymoženosti, jakož dějepis práva si kdy do své knihy zapsal: zrušení otroctví, zrušení nevolnictví, svoboda majetku gruntů, svoboda živností, víry a jiných více, všecky tyto vymoženosti musely být teprv touto cestou nejprudšího, často po celá století trvajícího boje dobývány a ne zřídka ukazují potoky krve, vsady ale rozšlapaná práva, cestu, po kteréž se tehda právo ubíralo. Neboť „právo jest Hladolet, jenž své vlastní děti pohlcuje;“*) právo se může jen tím omladiti: že svou vlastní minulost odstraňuje. Konkrétní právo, kteréž, poněvadž jedenkrát počátek vzalo, nároky si činí na neobmezené, tedy věčné trvání, jest dítě, jež své rámě pozvídá proti vlastní své matce; ono se rouhá myšlence práva, k ní se odvolávají, neboť myšlenka práva jest věčné povstávání, avšak to, co povstalo, musí zas ustupovat nově povstávajícímu, neboť, jak německý básník praví:

*) Uvedeno z mého spisu: „Geist des römischen Rechts“, 11., 1, § 28, (v 3. vydání str. 70.).

— — Alles, was entsteht,
ist werth, dass es zu Grunde geht.
(Zasluhujet vše, co vzniklo,
aby zase v nie zaniklo.)

Tak nám předvádí tedy právo ve svém dějinném rozvinování obraz hledání, zápolení, bojování, zkrátka klopotného namáhání. Lidskému duchu, jenž nevědomky koná svou tvůrčí práci při lidské řeči, nestaví se do cesty žádný násilný odpor, a umění nemá co přemáhat žádného jiného odporce, než svou vlastní minulost: panující vkus. Avšak právo, co pojem účelový, myslíme-li si je postaveno do prostřed chaosu vlnění lidských účelů, snah, zájmů, musí bez ustání hmatati, hledati, aby pravou cestu našlo, a když ji již našlo, teprv ještě odpor podvrátiti, kterýž mu tu cestu zatarasuje.

Jakkoliv není pochybnosti, že také toto vyvinování, právě jako vývin umění a mluvy, jest na jistých zákonech závislé a jednotné, tak se předce právě tak velice liší ve způsobě a formě, jak v skutečnosti se vyvíjí, od vývinu umění a mluvy, a my musíme tudíž v tomto smyslu onu rovnoběžnost, kterouž Savigny byl učinil a kteráž tak rychle všeobecně platnosti dosáhla, totiž rovnoběžnost práva z jedné a mluvy a umění z druhé strany, rozhodně zamítnouti. Je-li však tato rovnoběžnost již co theoretický náhled falešná, tož zahrnuje v sobě co politická zásada jedno z nejosudnějších bludných učeních, jakáž se jen mysleti nechají, neboť ona chlácholí

a odkazuje člověka tam, kde by jednati měl, ba v plném, jasném vědomí účele a s vynaložením všech svých sil jednati měl, k tomu, že se ty věci samy sebou vyvinou a že on učiní nejlíp, složí-li ruce v klín a bude-li v plné důvěře čekati, co z prazdroje práva: z národního právního přesvědčení, poznenáhla na povrch přijde. Odtud se vysvětluje, proč jest Savigny a všickni jeho učedníci takovými nepřáteli všeho zakročování zákonodárstva*), odtud vysvětluje se, proč se naprosto zneuznává význam obyčejce v Puchtově theorii o právu obyčejovém. Obyčej není u Puchty nic jiného, než pouhý poznávací prostředek právního přesvědčení; že se toto přesvědčení teprv samo tvoří, když se k jednání odhodlalo, a že teprv tímto jedním osvědčuje svou sílu a tím samým své povolání, aby ovládalo životem, — zkrátka, že také o obyčejném právu platí zásada: právo jest „pojem moci,“ — tomu všemu zůstal zrak tohoto znamenitého ducha naprosto nepřístupen. — Tím hověl Puchta jen času, v kterém žil. Neboť byl to čas romantické doby v německém básnictví, a kdo nezděsí se přenášení pojmu romantiky na půdu právnictví a kdo si tolik práce připustí, aby příslušné směry na obojí půdě (básnictví a právnictví) spolu

*) Stahl učinil Savignyho v tomto ohledu až směšným v jedné ze svých komorních rozprav, o níž zůstať činím ve svém spise: „Geist des römischen Rechts,“ II., § 25, v poznámce 14.

porovnával, nedá mi snad za nepravdu, tvrdím-li, že by se historická škola mohla rovněž tak nazývat romantickou. Jest to věru romantická, t. j. na falešném zidealisování minulých poměrův se zakládající představa, že se právo bez bolesti, bez namáhání, bez činů utvoří, jako ta rostlina v poli; drsná skutečnost učí nás o pravém opaku, a nikoliv jen ten nepatrný kus skutečnosti, jejž sami před tvář svou máme, a kterýž nám skoro všady předvádí nejúsilovnější namáhání národů, jak by upravili si své poměry právní, — otázky to nejdůležitějšího způsobu, z nichž jedna za druhou se tlačí; dojem zůstane si tentýž, kamkoliv zraky své pohlížíme zpět do minulosti.

A tak zbude Savigny-ho theorii jen ještě doba předhistorická, o níž se zpráv naprosto nedostává. Ale má-li již jednou být dovoleno, aby se o této době pronášely domněnky, tož postavil bych naproti domněnce Savignově, kteráž z té doby učinila jeviště nevinného, klidného utváření práva z vnitřka přesvědčení lidského, domněnku svou, oné diametrálně odporující, a bude se mi muset připustiti, že ta moje domněnka má pro sebe alespoň analogii ve viditelném historickém vyvinování se práva, a jakož se domnívám, také tu přednost, že je psychologicky víc pravdě podobna. Pravěk! Bylo to jedenkrát modou, vyšperkovaná pravěk všemi krásnými vlastnostmi: pravdivostí, upřímností, věrností, dětinnou myslí, pobožnou věrou, a na takovéto půdě

by bylo zajisté také právo mohlo se vyvíjati bez všeho jiného popudu, leč mocí právního přesvědčení; pěstí ani meče nebylo by nikterak zapotřebí. Avšak za našich dnův ví již každý, že ten pobožný pravěk vyznamenával se právě opácnou tvárností a domněnka, že pravěk snadnějším způsobem domohl se svého práva, než všickni pozdější věkové, sotva najde už koho, kdo by jí věřil. Já pak, co se mne dotýče, jsem toho přesvědčení, že práce, kterou pravěk musel v této věci vynaložiti, byla ještě mnohem klopotnější a že i samy nejjednodušší zásady právní, jak na př. svrchu uvedené zásady z nejstaršího římského práva o právomocnosti vlastníkově, že smí svou věc od kohokoliv požadovat, u koho ji našel, a o právomocnosti věřitelově, že smí svého dlužníka, nemůže-li tento platiti, prodati do jinozemska za otroka, — musely být teprv v divém boji vydobývány, než skutečně se ustálily a každý se jim podroboval. Avšak, nechť tomu je jakkoliv, nechme pravěk pravěkem; zpráva, kterou listinami odůvodněné dějiny nám o původu práva podávají, může nám postačit. Zpráva tato ale zní: zrození práva bylo jako zrození člověka pravidelně provázeno prudkými bolestmi porodu.

A že jest tomu tak, máme nad tím snad hořekovati? Právě ta okolnost, že právo národům nepadá do klína bez všeho přičinění, že museli o právo zápasiti, bojovati a krváceti, právě tato okolnost upevňuje mezi nimi a jejich právem ten samý dů-

věrný svazek, jako při dítěti, když za ně matka při porodu nasadí vlastní život svůj. Bez přičinění nabyté právo stojí na stejném stupni s dítkami, které čáp přinesl; co čáp přinesl, může luňák odnésti, ale matce, která dítě porodila, neodnese je luňák, a rovněž tak nikdy národu práva a zařízení, kterých si tento musel krvavou prací vydobýti. Ba může se přímo tvrditi: horoucnost lásky, s jakouž národ lne ku svému právu a si je brání, posuzuje se dle toho, mnoho-li namáhání a klopoty musel dát v sázku, aby si právo to vydobyl. Nikolik pouhý obyčej, noprž obět jest ta činitelka, kteráž ze všech nepevnější pásku mezi národem a jeho právem kuje, kterému národu jest Bůh obzvláště milostivým, tomu nedává darem to, čeho potřebuje, ani mu neusnadňuje práci, když si toho dobývá, noprž tomu práci přitěžuje. V tomto smyslu neváhám přímo tvrditi: boj, jehož vyžaduje právo, aby na svět přišlo, není žádnou kletbou, ale opravdovým požehnáním.

A nyní se vracím k vlastnímu předmětu mého úkolu: ku boji o konkrétní právo. Boj ten byl podnícen porušením nebo zadržáním tohoto práva. Jelikož žádné právo, ani ono jednotlivců, ani ono národův, není chráněno před tímto nebezpečím, tak z toho následuje, že se tento boj ve všech oborech práva může opětovat: v nížinách soukromého práva rovněž tak, jako na výši práva státního a práva

národův. Válka, vzbouření, revoluce; t. zv. zákon o samomstě, pěstní a zábojní právo středověku a jeho poslední zbytek za naší doby: souboj; konečně nucená obrana a náš nynější občanský soud: — co jsou při vši své různosti co do sporného předmětu a sázky, forem a rozsáhlosti boje, co jsou jiného než formy a výjevy téhož dramatu: boje o právo? Vezmu-li si pak ze všech těchto forem boje tu nejtřízlivější: zákonný boj o soukromé právo ve formě procesu čili rozepře, tož nestává se to proto, poněvadž právě tento boj má pro nás právníky největší zajímavost, noprž poněvadž právě při něm jest pravdivý sběh věcí nejvíc vydán v nebezpečnoství, že bude zneuznáno, a sice nejen od neprávnicků, ale i od samých právníků. Ve všech ostatních případech předstupuje totéž zřejmá a s úplnou určitostí před naši tvář. Že se při nich jedná o statky, které i té nejvyšší sázky zasluhují, pochopí také nejbližší rozum a nikdo tu nevystoupí s otázkou: nač bojovat, proč ne raději popustiti? Velkolepost divadla, kterak se lidské síly nanejvýš napínají a kterak člověk tu nejvyšší obětavost jeví, to uchvátí každého neodolatelně za sebou a povznáší jej na výši ideálního posuzování. Ale při onom boji o soukromé právo mají se věci naprosto jinak. Proto, že se boj ten otáčí kolem poměrně nepatrných zájmů: pravidelně kolem otázky, co jest „mé“ a co „tvé“; dále, že tato otázka na vždy z gruntu sevšedněla: obě tyto okolnosti odkazují takovýto boj výhradně do

oboru střízlivé rozpočítavosti a životního rozvažování; a formy, v jakých se pohybuje, jejich mechaničnost a konečně to, že jest každé volné, mocné vyniknutí osobnosti vyloučeno, vše to má do sebe málo spůsobivosti, aby seslabilo onen nepříznivý dojem.

Ovšem měl i boj o soukromé právo jedenkrát svou dobu, kde samu osobnost volal na zápasišťe a kde právě tím ten pravý význam boje patrně se objevil. Když ještě meč rozhodoval spor o „mé“ a „tvé,“ když rytíř středověku odpurcovi poslal odpovědný list, mohl také neúčastník oddati se tušení, že se při tomto boji nejedná pouze o cenu věci, o odvrácení nějaké peněžité ztráty, noprž že v té věci osoba sebe samu, své právo a svou čest brání.

Avšak nebude nám potřeba, dávno uplynulé věci a poměry volati, abychom z nich vysvětlili to, co dnes, byť i formou jinějším, předce co do věci úplně takové jest, jako tehdež. Pohled na zjevy našeho nynějšího života a psychologické pozorování samých sebe prokáže nám ty samé služby úplně.

Bylo-li právo porušeno, vnučuje se každému oprávněnci otázka: zda-li si to právo má hájiti, odpůrci na odpor se postaviti, tedy bojovati, anebo zdali, aby se tomu vyhnul, má právo nechat na holičkách; rozhodnutí mu nikdo neodejme. Ať si dopadne, jak chce, v obojím případě jest to rozhodnutí spojeno s obětí, v jednom případě obětuje se právo pokoje a v druhém případě pokoj právu. Zdá

se tudíž, že otázka soustředí se v ten smysl: která oběť jest dle individuálních poměrův případu tohoto a osoby snesitelnější. Boháč upustí k vůli pokoji raději od sporného obnosu ceny, jenž je proň nepatrným, chudás ale, pro něž je ta cena poměrně značná, upustí raději od pokoje. Na tento způsob by se otázka stran boje o právo rozvinula vlastně v jednoduchý příklad početní, při němž se výhody a škody na obou stranách jako na vážkách odvažují a dle toho se rozhodnutí ustanoví.

Že tomu ve skutečnosti není tak, ví každý z nás. Každodenní zkušenost nám předvádí soudní rozepře, při kterýchž cena sporného předmětu v pranižádném poměru nestojí ku předvídanému vynaložení úsilí, rozčilenosti a nákladu. Nikdo, komu spadl tolar do vody, nevynaloží na to dva toлары, aby si zas k němu dopomohl, — pro něho jest otázka, mnoho-li má na to vynaložit, skutečně holým početním příkladem. Proč pak ale nedá se také tak do rozpočítávání při soudní rozepři? Neříkej nikdo, že on se spoléhá, že v rozepři vyhrá a že čeká, že útraty uvaleny budou na jeho odpurce. Každý z Vás ví, že i zcela určitá vyhlídka, že se bude muset vítězství draze zaplatiti, mnohou stranu od rozepře neodvrátí; jak často musí právní přítel, jenž byl svému svěřenci vyložil, jak špatně na tom jest jeho věc, a jemu zrazuje, aby od rozepře upustil, slyšeti odpověď: já chci rozepř. dále vésti, ať si to stojí co stojí.

Jak si vyložíme takovéto jednání, kteréž jest se stanoviska rozumového rozpočítání prospěchů přímo proti rozumu?

Odpověď, kterou na tuto otázku obyčejně slycháme, jest známa: jest to prý ten bohaprázdný zlovyk vášnivého vyhledávání soudních rozepří, jednoduchá radost ze sporu, neodolatelná touha, jak by se odpůrcovi do živého zasáhlo, byť bychom i určitě věděli, že to musíme zrovna tak draho, anebo ještě draže zaplatiti než on sám.

Nechme zatím sporu obou soukromých osob a pomysleme si [na jejich místě] dva národy. Jeden národ odejmul druhému bezprávně čtvereční míli pusté, bezcenné půdy; má poškozený národ pustiti se do vojny? Považujme tuto otázku úplně s tohotož stanoviska, s jakého ji pozoruje theorie o „procesovní vášni“ při sedlákoví, jemuž soused několik stop půdy odoral anebo kamení na jeho pole naházal. Co pak znamená čtvereční míle půdy pusté naproti vojně, jež stojí tisíce životův lidských, jež hoře a bídu přináší do chatrčí i do palácův, miliony a miliardy státního pokladu pohlcuje a dost možná i celému státu zanknutím hrozí! Jaká to pošetilost, za takový předmět podniknout takové oběti!

Tak by musel zníti úsudek, kdyby sedlák i národ posuzování byli s téhož stanoviska stejnou měrou. A předce nebude nikdo, jenž by národu udělil tu samou radu, jako sedlákoví. Každý to cítí, že by národ, jenž by ku takovému porušení práva

mlčel, vlastní svůj ortel smrti si podepsal. Národu, kterémuž může někdo vzíti beztrestně celou čtvereční míli půdy, odňaty budou i ostatní míle, až konečně nebude mít nic vlastního a jakožto stát přestane žíti, a takový národ také nic lepšího nezasluhuje.

Avšak, má-li národ brániti se k vůli čtvereční míli, aniž by se tázal po její ceně, proč nemá sedlák totéž učiniti k vůli proužku země? Anebo ho snad máme odbyti pořekadlem: Quod licet Jovi, non licet bovi? A rovněž jako nebojuje národ, když se do boje dal, snad o tuto čtvereční míli, nobrž k vůli sobě samému, k vůli své cti a své neodvislosti, rovněž tak málo jedná se v oněch procesech, v nichž se svrchu dotčený nepoměr vyskytuje co do ceny sporného předmětu a co do předvídaných útrat a jiných obětí, pouze o ten nepatrný sporný předmět, nobrž běží tu o ideální účel: o uhájení osoby samé a jejího právního citu čili jejího citu pro právo.

Vzhledem k tomuto cíli nepadají před tváří oprávněnce více na váhu žádné oběti ani nepříjemnosti, které rozepře míti bude v zápětí, — účel tady vynahraňuje mu všechny prostředky. Nikoliv rozpočítavý prospěch peněžní jest ten, jenž uraženého pohání, aby dal se do rozepře, nobrž mravní bolest nad zakuseným neprávím; neběží mu o to, aby zase zpět dobyl onoho předmětu, — snad že ten předmět, jakož se to zhusta v takových případech stává, chce-li se ukázat, který vlastně podnět k

rozepři jej ve 'e, — hned napřed věnoval chudinskému ústavu, — nobřž o to, aby svému právu dobyl uznání. Vnitřní hlas mu praví, že nesmí ustoupiti, že se tu u něho nejedná o bezcenný ten předmět, nobřž o jeho osobnost, o jeho právní cit, o čest v těle, zkrátka, rozepře rozvine se pro něho z jednoduché prospěchové otázky v otázku charakteru.

Avšak zkušenost rovněž také ukazuje, že mnozí jiní v podobném stavu rozhodou se právě opačným směrem, — pokoj jest jím milejší, než klopotně uhajované právo. Jaký máme učinit úsudek o takovýchto případech? Máme jednoduše říci: to jest věc individuální chuti a povahy, jeden jest sporu ehtivější, druhý zas mírumilovnější; se stanoviska práva máme se stejně šetrně míti k obojímu způsobu rozhodnutí, nebo právo ponechává oprávněnci na vůli, zdaž chce své právo přivést k platnosti anebo je nechat na holičkách?

Já pokládám takovýto náhled, s jakýmžto se v životě nezřídka potkáváme, za nanejvýš zavržitelný, nejvnitřnější podstatě práva za svrhovaně odporující; kdybychom si mohli pomyslet, že by takovýto náhled stal se někde všeobecným, tam by bylo veta po právu samém, neboť co právo ku svému obstání potřebuje mužného odporu proti nepravu, káže tento náhled zbabělý útěk před neprávem.

Já kladu naproti onomu náhledu tuto zásadu: Odpor proti nepravu jest povinnost, povinnost oprávněnce k sobě samému, — neboť odpor ten

jest příkazání mravního sebezachování, povinnost k obecnosti, neboť musí odpor ten, má-li právo obstáti, být všeobecný. Těmito oběma zásadami označil jsem úlohu, pro kterouž bych v následujícím rozvažování prosil o Vaši pozornost.

Boj o právo jest povinností oprávněnce k sobě samému.

Uhájení vlastního trvání jest nejvyšším zákonem všeho živého stvoření; jeví se v pudu sebezachování při každém tvorů. Člověku nejde ale pouze o hmotný život, nobřž o mravní jeho trvání, podmínkou tohoto ale jest právo. V právu má a chrání si člověk podmínku svého mravního obstání, — bez práva sklesá na stupeň zvířete*), jakž i Římané zcela důsledným způsobem otroky se stanoviska abstraktního práva na stejný stupeň se zvířaty stavěli. Uhájení práva jest tudíž povinností mravního sebezachování, — úplné vzdání-se práva, nyní sice nemožné, druhy ale možné, jest mravní sebevraždou. Právo jest však jen souhrnem svých jednotlivých ustavení (institutů), každé z nich zahrnuje vlastní svou podmínku mravního trvání: vlastnictví právě tak jako manželství, smlouva rovněž jako čest,

*) V novele: Michael Kohlhaas od Jindřicha z Kleistů, k níž se níže ještě obsírněji navrátím, nechá básník říci svého hrdinu: Raději býtí psem, když bych měl býtí nohama slapán, nežli člověkem!

upustit od některé z těchto podmínek jest tudíž právně rovněž tak nemožno, jako vzdát se veškerého práva. Ale co jest ovšem možno, jest něčí útok na některou z těchto podmínek a aby tento útok byl odražen, to jest povinností subjektu neboli nositele práva. — Neboť pouhým abstraktním připuštěním těchto podmínek života se strany práva není vše hotovo: podmínky ty musí být konkrétně se strany subjektu uhajovány; podnět k tomu hájení však zavdává libovůle, jak mile se opováží, některé se dotknouti.

Ale každé nepráví není libovůlí, t. j. není vzpro-
tívením proti ideí práva. Držitel mé věci, jenž se pokládá sám za vlastníka, nepopírá v mé osobě ideu vlastnictví, naopak, on se té idey dovolává pro sebe samého; spor mezi námi oběma točí se jen o to, kdo z nás je vlastníkem. Ale zloděj a loupežník stavějí se mimo právní obor vlastnictví, oni popírají v mém vlastnictví zároveň ideu vlastnictví a tím podstatnou podmínku trvání osobnosti mé. Pomy-
sleme si počínání jejich za všeobecné, za zásadní pravidlo práva: a vlastnictví jest ze zásady i prakticky popřeno. Proto nezahrnuje jejich skutek pouze útok na mou věc, noprž zároveň proti mé osobě, a je-li mou povinností, hájiti si osobnost, tak to má platnost i v tomto případě, a jenom rozmlška mezi touto povinností a mezi vyšší povinností, totiž povinností zachování vlastního života, jakážto roz-
mlška skutečně nastává v tom případě, když mi lou-

pežník dá na vybranou mezi vzdáním se života neb peněz, může být důvodem modifikace čili částečného pozměnění. Ale nepřibližíme-li k tomuto případu, jest to mou povinností, bojovati všemi po ruce jsoucími prostředky proti tomuto zneuznávání práva v mé osobě; strpím-li to zneuznávání, dávám tím svědectví o jednotlivém momentu bezprávnosti v mém životě. K tomu ale nesmí nikdo sám ruku propůjčiti.

Naproti dobrověrnému držiteli mé věci nacházím se v docela jiném postavení neboli poměru; zde není otázka, co bych měl počítí, otázkou mého právního citu, mého charakteru, mé osobnosti, noprž zcela jednoduchá otázka prospěchu, neboť tady není pro mně nic vydáno v šanc, než cena té věci, a v tomto případě jest to úplně ospravedlněno, odvažuji-li výšku sázky a výhry a porovnávám-li výsledek, jenž může být dvojaký, a učiním-li teprv dle toho své rozhodnutí: pustím-li se do rozepře, upustím-li od rozepře, vyrovnám-li se. Vyrovnání jest koincidenčním bodem při takovémto z obojí strany podniknutém účtování pravdě-podobnosti a při premisách, jakž tuto předpokládám, nejsprávnější rozřešovací prostředek při sporu tomto. Pakliže předce někdy lze ho tak těžko docílití, ba, pakli obě strany nezřídká už předkem se odřeknou všeho vyrovnávání, má to svůj důvod nejen v tom, že podniknuté na obou stranách účtování pravdě-podobnosti příliš od sebe se rozehází a tedy se nikdy sejítí nemůže, noprž

také v tom, že každá ze sporných stran předpokládá při druhé straně zámyslné neprávno, zlý úmysl. Tím běře otázka, byť by se v rozepři pohybovala úplně ve formách objektivního neprávno (reivindicatio), předce psychologicky pro stranu úplně tu samou povahu na sebe, jako v hořejším případě: povahu vědomého porušení práva, a se strany subjektu jest tvrdošijnost, s jakouž subjekt útok na své právo odráží, právě tak odůvodněna a mravně ospravedlněna, jako naproti zloději. Když by kdo chtěl v takovémto případě odstrašovat jednu stranu poukazováním na útraty a jinací následky rozepře a nejistotou výsledku odvracet od rozepře, bylo by to psychologickým přechmatem, neboť pro onu stranu není tato otázka žádnou otázkou prospěchu, noprž otázkou právního citu; jediný bod, při kterémž by se mohla páka nasadit s výsledkem, jest: předpokládání zlého úmyslu odpůrcova, jakýmž předpokládáním se strana nechá vodit; podaří-li se, toto předpokládání vyvrátiti, jest vlastní nerv odporu přeríznut a strana jest přístupna učiněna chladnějším pozorování věci se stanoviska prospěchu a tedy i přístupna vyrovnání. Jaký tvrdošijný odpor předpojatost strany často činí proti všem takovýmto pokusům, neví nikdo líp než Vy, a myslím, že mohu bezpečně spoléhat, že mi přisvědčíte, tvrdím-li, že tato duševní nepřístupnost, tato houževnatost v nedůvěřování není nic pouze individualního, nahodilou povahou osoby podmíněného, noprž že v tomto

ohledu rozhodnými činiteli jsou všeobecné protivy vzdělanosti a povolání. Nejnepřekonatelnější jest toto nedůvěřování u sedláka. Tak zvané bažení po procesech, z jakéhož bývá viněn, není nic jiného, než souhrn dvou právě u něho se obzvláště vyskytujících činitelův: silného smyslu pro vlastnictví, abyeh neřekl lakomosti, a nedůvěry. Nikdo jiný nesetrvává tak velice na svém prospěchu a nikdo nedrží se toho, co má, tak pevně, jako sedlák, a předce neobětuje, jak známo, nikdo veškerý statek i zboží své tak lehce soudní rozepři. Na oko zdálo by si to odporovat a předce se to v skutečnosti úplně vysvětluje. Neboť právě jeho silně vyvinutý smysl pro vlastnictví činí jeho bolest, byl-li ten smysl porušen, právě pro něho tím bolestnější a tím i jeho účinný odpor tím prudčejší. Bažení po procesech není při sedláku nic jiného, než pobloučení smyslu vlastnického, způsobené nedůvěřováním, pobloučení to, jakéž podobně jako při lásce žárlivost, osten svůj proti sobě samému obrací, právě to v průběhu svém ničící, co si hledělo vysvoboditi.

Zajímavé dotvrzení toho, co jsem právě byl řekl, poskytuje starořímské právo. Zde jest ono nedůvěřování sedlákovo, kteréž při každém právním sporu zlý úmysl odpůrcův věští, přímo do formy právních zásad ulito. Všady, i také v případech, v kterýchž se jedná o právní spor, při němž každá z obou sporných stran může být dobré víry, prikazuje starořímské právo trest pro stranu, která

prohřá. Podrážděnému citu právnímu nedostává se jednoduchým znovuvvedením práva v platnost ještě žádného zadostučinění, noprž ten podrážděný cit právní požaduje ještě zvláštního zadostučinění za to, že odpůrce, ať si už vinně nebo nevinně, popíral právo.*) Kdyby bylo našim sedlákům uloženo, udělat právo, znělo by bezpochyby také tak, jako u jejich starořímských spolusedlákův. Ale již v Římě jest nedůvěrování v právo zásadně přemoženo kulturou, když se začaly rozeznávat dva druhy nepráví: zavinené a nezavinené, anebo subjektivní a objektivní (v Hegelově mluvě „nepodjaté nepráví“).

Tato protiva mezi objektivním a subjektivním neprávím jest v zákonodárném i vědeckém směru nad míru důležitá. Ona poskytuje výrazu způsobu, jak právo na věc pohlíží, a ona ospravedlňuje následky, jaké neprávo mu přináší. Ale pro názor subjektu, pro způsob, jak právní cit subjektu, kterýžto cit se neřídí dle nadsmyslných pojmův soustavy, rozněcuje se neprávím, jež se mu přihodilo, není ta protiva pranicterak rozhodnou. Okolnosti mohou v některém daném případě býti takové, že oprávněncem má všecku příčinu, při některém právním sporu, jenž podle zákona spadá pod hledisko objektivního porušení práva, předpokládat u odpůrce, jakoby měl zlý úmysl a jakoby vědomě spáchal nepráví, — a tento úsudek subjektu bude

*) Navrátím se k tomu níže.

všim právem rozhodovat při tom: jak si subjekt naproti odpůrcovi bude počínat. Že pak právo mně naproti dědicovi mého dlužníka, kterýžto dědic o dluhu nic neví a zaplacení pod tou podmínkou nabízí, přinesu-li důkazy o dluhu, poskytuje tu samou *condictio ex mutuo*, jako naproti dlužníkovi samému, který nestydatým způsobem popírá, že by mu bylo co půjčeno, aneb který bez příčiny půjčku zpět platit se zdráhá, to vše mi nebude nikterak překážet, abych jednání obou spatřoval ve zcela rozličném světle a dle toho i své jednání řídil. Dlužník sám stojí u mně na stejném stupni se zlodějem, on se pokouší o to, aby vědomky mne připravil o to, což mého jest, jest to libovůle, která se proti právu vzpouzí, jenom že v tomto případě má příležitost, že se může zastítni zákonnou rouškou. Dědic dlužníkův stojí ale na rovni s dobrověrným držitelem mé věci, on nepopírá zásadu, že dlužník musí platiti, noprž on popírá jen tvrzení, že by on sám byl dlužníkem, a vše, co jsem svrchu pověděl o dobrověrném držiteli, platí také o dědici. S dědicem se chci vyrovnati, od podniknutí soudního řízení zcela upustiti, ale naproti dlužníkovi mám a musím své právo vyhledávati stůj co stůj; nečiním-li tak, nevydávám pouze toto právo v šanc, noprž právo vůbec.

Čekám, že mi naproti mému dosavadnímu rozbírání bude namítnuto: eh, co ví lid o právu vlastnictví, o právu závaznosti (obligovanosti) jakožto

mravních podmínek trvání osoby? Že by věděl lid o tom, to ne, zdalíž ale ta práva přece co taková necítí, to jest jiná otázka, a doufám, že budu moci ukázat, že tomu tak jest. Co ví lid o ledvině, plicích, játrech, jakožto podmínkách fysiického života? Ale píchnutí v plicích, bolest v ledvinách nebo játrech cítí každý a rozumí tomu napomenutí, jaké mu to píchnutí dává. Tělesná bolest jest signálem nějakého porušení v ústrojí tělesném, známkou, že počal tu působiti nějaký vliv, který je mému ústrojí nepřátelský; tělesná bolest otvírá nám oči, že nám hrozí nebezpečí, a nutí nás utrpěním, které nám připravuje, abychom v čas se tomu opřeli.

Úplně to samé platí o mravní bolesti, kterouž působuje zúmyslné nepráví, libovůle. Rozlična jsou co do síly, úplně jako bolest fysiická, podle toho, jaká jest subjektivní důtklivost, jakým způsobem stalo se porušení práva a co bylo předmětem toho porušení, — o čemž později blíže promluvíme, — dostavuje se ta bolest zajisté při každé osobnosti, která ještě není naprosto otupena, t. j. která si ještě nenavykla na opravdovou bezprávnost, — jakožto mravní bolest a tím samým vyzývá ji k boji proti příčině, která jí tu bolest způsobuje, ne tak proto, aby se pocitu bolesti samému učinil konec, ale spíše proto, aby zachováno bylo zdraví, jemuž hrozí při nečinném snášení bolesti nebezpečí. Jest to to samé napomenutí, že máme povinnost mravního

sebezachování, jako napomíná nás fysiická bolest, že máme fysiicky sebe zachovat. Vezmeme ten nejméně pochybný případ, případ urážení na cti, a myslíme si stav, při kterémž cit pro čest je nejvíce vyvinut, stav důstojnický. Důstojník, který trpělivě snesl urážku na cti, stal se co důstojník nemožným. Proč? Zachovati si čest, jest povinností každého, — proč klade právě stav důstojnický takový důraz u vyšší míře na konání této povinnosti? Poněvadž má pravý pocit o tom, že statečné uhájení osobnosti právě pro něho jest neodbytnou podmínkou celého jeho postavení, že stav, jenž co do své povahy má být vtělenou osobní statečností, nemůže zbabělost svých spoluúřvů trpěti, aniž by sám sebe zahazoval. Pomysleme si naproti tomu našeho sedláka, jenž se vši tvrdošíjností hájí svůj majetek; proč nečiní rovněž tak také vzhledem ku své cti? Nu, právě proto, poněvadž i on má ten pravý pocit o tom, které podmínky zvláště on ku své existenci potřebuje. Jeho povolání neodkazuje jej ku statečnosti, noprž ku práci, jeho majetek ale není nic, než makavá podoba pracovní jeho minulosti; líný sedlák, jenž svoji roli neudrží v pořádku anebo lehkomyšlně, co měl, procuchá, jest u stavem sobě rovných rovněž tak opovržen, jako důstojník, jenž o svou čest nedbá, u ostatních důstojníků; co zatím žádný sedlák nebude to druhému sedláku za zlé míti, pakli tento k vůli urážce nedal se do prance nebo do procesu, ani žádný důstojník důstoj-

níkovi, že není dobrým hospodářem. U sedláka jest pozemek, ježž zdělává, a dobytek, ježž odchovává, základem jeho celé existence a proti sousedovi, jenž mu na několik stop odorál půdy, aneb proti honákovi, jenž mu za jeho vola peníze zadržuje, počíná svým způsobem, t. j. ve způsobě procesu s nerozhořčenější vášní vodeného, zcela ten samý boj o své právo, ježž důstojník s kordem v ruce podnikl. Oba obětují sebe při tom s úplnou bezohledností, — na následky neberou ohled nižádný. A oni musí tak učiniti, neboť jen tak následují poslušně vlastního zákona mravního sebezachování.

Ať zasednou ti samí lidé na křesla porotců a ať jedenkrát rozhodují důstojníci o zločinech na majetku spáchaných, a sedláci o urážkách na cti, a podruhé ať vystřídají si oboji svou úlohu, i uvidíme, jak rozdílně v obojím případě dopadnou rozsudky! Jestliž známo, že není přísnějších soudců v záležitostech majetku, než sedláci jsou. A ačkoliv jsem sám v tom ohledu nenabyl zkušenosti, předece bych se vsadil, že bude míti soudce v řídkém tom případě, když někdy sedlák zadá žalobu pro urážku na cti, se svými smířovacími návrhy mnohem snadnější hru, než když ten samý sedlák žaluje pro krádež. Sedlák v starém Římě spokojil se, dostal-li za políček 25 asův, a vyrazil-li mu kdo oko, nechal s sebou mluvit a vyrovnal se, namísto aby, k čemuž též měl právo, také jedno oko mu vyrazil; avšak on požadoval od zákona to právo, aby směl zloděje,

ježž při činu samém postihl, podržeti si za otroka, a když by se tento vzpouzel, jej skoliti, a zákon mu to právo udělil.

Do třetice příkladův pomysleme si kupce. Co jest důstojníkovi čest, sedlákovu majetek, to jest kupcovi úvěr. Zachování úvěru jest pro kupce životní otázkou a kdo by ho obvinil, že je nedbalým v konání převzatých závazků, ten by zasáhl jej citlivěji, než ten, kdo by osobně jej urazil nebo jej okradl, co zatím čest důstojníkovu při tom netrpí, musejí-li jeho věřitelé čekati na zaplacení, a taktéž sedlák si tím nic nezadá, pakli, byť i měl peníze pohromadě, co nejvíce s placením odkládá. A také se to srovnává s obzvláštním tímto postavením kupcovým, pakli nové zákonníky zločin lehkomyšlného a podvodného bankrotu víc a víc obmezily na kupce a na osoby na rovni s ním stojící.

Účel mého posledního rozebírání nezáležel v tom, aby svědectví dal o té jednoduché pravdě, že právní cit dle rozdílnosti stavu a povolání osvědčuje rozdílnou dráždivost, an citelnou povahu urážky práva pouze dle měřítká zájmu stavu svého posuzuje; naopak, tato skutečná pravda měla mi jen k tomu posloužit, abych s její pomocí přivedl jinou, daleko důležitější pravdu v pravé světlo, zásadu totiž, že každý oprávněnc ve svém právu hájí vlastně své mravní podmínky života. Ta okolnost totiž, že se největší dráždivost právního citu při třech svrchu uvedených stavech právě v oněch punktech jeví, v kterých

Jsme nejvládnější podmínky života těchto stavů poznali, ukazuje nám, že se reakce právního citu nikoliv co nějaká obyčejná pobouřenost pouze dle individualních momentů letory a povahy řídí, noprž že při ní zároveň mravní jeden moment působí: pocit, že právě tohoto právního institutu jest ku zvláštnímu účeli života onoho stavu neb oné osoby nevyhnutelně zapotřebí. Stupeň ráznosti, s jakouž právní cit opírá se proti porušení práva, jest před mou tváří bezpečným měřítkem onoho stupně síly, s jakou osobnost, stav neb národ významnost práva, a to nejen práva vůbec, noprž i každého jednotlivého institutu právního, pro sebe a pro své obzvláštní účele životní pocituje. Tato zásada má pro mne zcela všeobecnou pravdivost, ona má platnost rovněž tak při veřejném právu jako při soukromém. *)

*) Není k tomu zde místo, abych toto tvrzení v prvnějším směru šířeji odůvodňoval, ale několik poznámek budiž mi dovoleno. Tattáž dráždivost, kterou rozliční stavové vzhledem k porušení všech těch institutů právních osvědčují, které u vysoké míře základ jejich existence tvoří, vyskytuje se také při státech vzhledem k těm zařízením, v kterýchž se nejvládnější princip života těch států jeví uskutečněn neboli vtělen. Měřítka dráždivosti jejich a tím i ceny, jakou těm zařízením přikládají, jest trestní právo. Nápadná rozdílnost, jaká v láně trestních zákonodárstev panuje co do mírnosti a přísnosti, má svůj důvod z velké části v svrchu uvedeném hledisku mravních podmínek existence. Každý stát bude ony zločiny nejprísnejší trestati, které obzvláštnímu životnímu principu toho státu hrozí, při ostatních zločinech bude se držet obyčejné nejnížší výměry trestu. Bohovláda prohlásí rouhání bohu a modloslužbu za zločin, jenž smrti

Jako zvláštní podmínky stavu a povolání jistým právním zařízením vyšší důležitosti poskytnouti a následkem toho citlivost právního citu naproti porušení jejich zvýšiti mohou, tak mohou právě podmínky stavu a povolání naopak zase v obojím směru přivoditi zeslabení citlivosti. Služebná vrstva nemůže cit cti stejnou měrou v sobě udržovati a pěstovati, jako ostatní vrstvy společnosti; její postavení přinášá s sebou nejedno pokoření, proti kterémuž jednotlivce marně se opírá, pokud stav co stav to snášá; osobnosti s čilým citem cti nezbyvá v takovémto postavení nic, než buďto nároky své zmenšiti až na tu míru, jaká je obyčejem u osob jí rovných, anebo se vzdáti toho povolání. Jen tehďáž, když podobný způsob citu se stane všeobecným, otevírá se jedno-

zasluhuje, co zatím při pošnutí mezi ta vláda za dostatečný má ten trest, jaký se při obyčejné krádeži přisuzuje. Naproti tomu bude stát rolnický každé pošnutí mezi stíhat celou tíží trestu, co zatím rouhače nejmírnějším trestem odbude. Obchodní stát postaví na první místo mezi zločiny falšování mincí a vůbec padělatelství, vojenský stát neposlušnosti čili insubordinaci, služební přečinění a pod., absolutní stát velezrádu proti majestátnosti panovníkově, republika bažení po královské moci, a každý bude na tomto místě počínati si s přísností, jaká se v příkrém odporu nachází se způsobem, jakým ten stát ostatní zločiny stíhá. Zkrátka, reakce právního citu státův i osobností jest tam nejprádnější, kde se cítějí ohroženými v nejvládnějších podmínkách životních. Znalce uhodne, že jsem svrchu uvedenými poznámkami jen ideí použil, jakéz v nesmrtelnou svou zásluhu nejprvnější poznal, ocenil a v soustavu uvedl Montesquieu. (Sur l'esprit des loís.)

tlivci vyhlídka, že bude moci silu svou, na místě co by ji v marném boji zmrhal, ve společnosti se stejně smýšlejícími v tom směru užitečně vynaložiti, aby zvýšil povrch etí stavu svého, čímž nemíním pouze osobní cit etí, noprž také vyšší její objektivní uznání se strany ostatních vrstev společenstva a od zákonodárstva. V tomto směru může si vývin společenský za posledních padesát let velice značný krok ku předu zaznamenati; počítáme o půldruhého století nazpět, platí to samé také skoro o všech ostatních stavech, — vyvinutější v nich cit pro čest jest pouze výsledek a výraz jejich pojištěného právního postavení.

Co jsem svrchu řekl o etí, platí také o majetku. Také dráždivost vzhledem k majetku, ten pravý smysl pro majetek, — nerozumím tím pud výdělečný, honění se po penězích a statecích, noprž onu mužnou mysl majetníka, při níž jsem za vzor svrchu uvedl sedláka, tedy majetníka, jenž majetek hájí ne snad proto, že má ten majetek cenu, noprž proto, že jest jeho vlastním, — také tento smysl může se za vlivu jistých nezdravých poměrů se slabiti v jistých kruzích, a právě to místo, na kterémž žijeme, poskytuje nám o tom nejlepší doklad. Co má ta věc, jež jest mou, — tak se zhusta nechávají lidé slyšet, — co dělají s mou osobností? Ona mi slouží za prostředek k udržování života, k výdělku, k požitku, ale rovněž tak málo, jako to jest pro mne mravní povinností, abych mnoho peněz

vyzískal, rovněž tak málo to může být pro mne mravní povinností, abych k vůli nepatrné částce do procesu se pustil, jenž by mne mnoho peněz stál a můj poklid mi překazil. Jediná pohnůtka, kteráž mne při právním hájení majetku má vésti, jest tatáž, jaká mne vede při vydělávání a vynakládání toho majetku, totiž: můj interes neboli prospěch, — proces o „mé“ a „tvé“ jest zčista jen otázkou interesu, otázkou prospěchovou.

Já, co se mne dotýče, nemohu v takovémto ponětí o majetku shledat nic než zvrhnutí zdravého smyslu pro majetek a příčinu toho spatřuji pouze v pošinutí přirozených poměrův majetku. Ani bohatství ani přepych nečiním za to odpovědnými, — v obojím nespátřuji žádné nebezpečí pro právní smysl národa, — já činím odpovědným za to: nemravné vyzískání toho majetku. Historické zřídko a mravní důvod, jenž může majetek ospravedlnit, jest práce; nemíním pouze práci rukou a páží, noprž také práci ducha a vloh, a připouštím pracujícímu nejen samému, noprž také jeho dědicům právo na výsledek práce, t. j. já shledávám v dědičném právu nevyhnutelnou důslednost zásady práce, neboť mám za to, že se nesmí pracujícímu zbraňovati, aby požitek sám sobě zkracoval a jej jak za živa tak po své smrti jiným osobám poskytoval. Jenom trvalým spojením s prací může se majetek udržet celý a zdravý, jenom při tomto zřídko, z něhož nepřetržitě musí na novo prýštěti, objevuje se jakožto to, čím

člověku jest, objevuje se jasný a průhledný až na dno. Ale čím víc se vzdaluje od zřídla svého, od práce, a hloub a hloub upadá do krajín lehkého nebo naprosto bezpracného výdělku, tím kalnějším stává se proud, až konečně v bahně bursovní hry a podvodného filutářství akcionářského ztratí všelikou stopu toho, čím původně býval. Na těchto místech, kde se poslední zbytek mravní idey majetku vytratil, nemůže ovšem být ani řeči o citu mravní povinnosti ku hájení majetku; smysl pro majetek, jaký žije v každém, kdo si svůj chléb v potu tváří musí vydělávat, postrádá zde všelikého pochopení neb porozumění. To nejhorší při tom jest bohužel, že takovýmito příčinami způsobená naladěnost mysli a navyklost života poznamená se rozšiřuje i do takových kruhův, v kterýchž by se bez styčnosti s jinými, sama o své újmě nikdy byla nevyvinála. *)

Vliv milionův, bursovní hrou nabytých, jest cítiti až dolů do chatrčí, a ten samý muž, kterýž by, postaven jsa do jiného sousedstva, ve vlastní své zkušenosti byl poznal, jaké požehnaní jest práce, cítí ve vysilujícím vzduchu bursovním pouze tolik, že jest práce kletbou, — komunismus daří se jen

*) Zajímavý doklad k tomu poskytují malá universitní města v Německu, kteráž větším dílem žijí ze studentův: naladěnost a navyklost studentův vzhledem k vydávání peněz propůjčuje se mimovolně také ostatnímu občanskému obyvatelstvu.

v onom bahně, kde idea majetku naprosto vymizela, při zřídle není komunismus znám. Zkušenost, že názor ovládajících kruhův o majetku neobmezuje se pouze na ty kruhy, noprž že se také ostatním vrstvám společenstva sděluje, osvědčuje se právě v opačném směru na venkově. Kdo zde trvale bydlí a žije, a nikolivěk mimo všecky styčnosti se sedlákem stojí, přijme mimovolně něco ze sedlákovy smyslu pro majetek a jeho spořivosti, byť ani jeho (toho mezi sedláky žijícího) poměry ani jeho osobnost jinak tomu nenapomáhaly. Tentýž průměrný muž za ostatních úplně stejných poměrův stane se na venkově se sedlákem spořivý, v městě, jakým jest Vídeň, s milionářem marnotratník.

Ať si už ale odkud koliv pochodí ona lhostejnost smýšlení, kteráž k vůli pohodlnosti vyhýbá se boji o právo, pokud ji cena předmětu nepohání k odporu; nám se jen o to jedná, abychom ji poznali a označili tak, jak sama jest. Praktická filosofie života ale, kterouž ona káže, což jest ta jiného, než politika zbabělosti? Také zbabělec, jenž z bitvy utíká, zachoval, co jiní obětovali, svůj život; avšak on si zachoval život jen tím, že v šanc vydal svou čest. Jen ta okolnost, že jiní pevně setrvali v bitvě, chrání jej a obecnství před následky, jaké by jeho počínání jinak neodvratně v zápětí míti muselo: kdyby všickni smýšleli jako on, byli by všickni ztraceni.

Úplně to samé platí o onom zbabělém v šanc vydaní práva. Jakožto počínání si jednotlivce neškodným jsou, znamenalo by zkázu práva, kdyby povýšeno bylo za všeobecnou zásadu jednání. Také v tomto poměru stane se domnění, že takovéto jednání jest snad neškodné, jen tím možno, že boj práva proti nepravu v celku zůstává nedotknut tím jednáním. Neboť za jedno není ten boj pouze na osobnosti obmezen, noprž ve vyvinutém státě účastní se v boji tom rozsáhlou měrou také státní moc, jelikož všechna těžká provinění proti právu osobnosti, jejímu životu, její osobě a majetku před stolicí trestního soudece pohání, — policie a trestní soudece snímají subjektu již předkem nejtěžší kus práce. — Avšak také vzhledem k těm porušením práva, jejichž stíhání výhradně jest ponecháno osobnosti, jest o to postaráno, aby se boj nikdy nepřetrhl, neboť ne každý následuje politiku zbabělce a i tento postaví se aspoň tenkrát mezi bojovníky, když cena předmětu přemůže jeho pohodlivost. Ale vmysleme se v poměry, kde odpadne ta záloha, jakou má subjekt v policii a trestním soudnictví, vmysleme se v duchu do časův, kdy, jako v starém Římě, stíhání zloděje a lupiče pouze úkolem poškozeného bylo, kdo by tu nenahlédl, kam by takové v šanc vydaní práva bylo muselo vésti? Kam jinam, než ku dodání kuráže zlodějům a lupičům? A to samé platí o životě národův. Neboť tu jest každý národ odkázán sám na sebe, žádná vyšší mocnost nesejme

s něho starost o zachování svého práva, a já potřebuji jen na svrchu uvedený svůj příklad o čtveřech míli připomenouti a už bude dokázáno, co má pro život národa za význam onen názor života, kterýž chce odpor proti nepravu odměřovat teprv dle hmotné ceny sporného předmětu. Zásada ale, kteráž všady, kdekoliv ji zkusiti chceme, se co naprosto nemožná osvědčuje, co rozpadnutí a zničení práva, nemůže ani tam, kde její smrtonosné následky přízní jiných poměrův bezúčinnými se stávají, nikterak pokládána býti za pravou. Naskytne se mi níže příležitost, že budu moci dokázati, jak zákazonosný vliv má ta zásada i tam, když takový poměrně příznivý poměr se naskytne.

Odmítáme ji tedy od sebe: tuto morálku pohodlnosti, jakouž žádný národ, žádná osobnost, pokud má zdravý cit pro právo, nikdy neobral si za svou. Ona jest známkou a výsledkem chorobného, chromého citu právního, nic než nahý, hrubý materialismus na půdě práva. Také materialismus má na této půdě svou úplnou oprávněnost, ale v určitých mezích. Dobyť práva, používání jeho a i samo zjednávání mu průchoďu v případech čistě objektivního bezpráví (str. 28, 31, 32), jest zčista jen otázka interestu neboli prospěchu, — právo samo dle mého vlastního výměru*) není nic jiného, než právně chráněný interest neboli prospěch. Ale naproti libo-

*) Viz můj spis: „Geist des röm. Rechts“ III, § 60.

vůli, kteráž ruku svou proti právu pozvedá, ztrácí ona materialistická úvala svou oprávněnost, neboť rána, kterouž libovůle právu zasazuje, zasahuje v tomto a zároveň s tímto také osobu.

Jest lhostejno, která věc tvoří předmět práva. Kdyby náhoda vehnala věc v kruh mého práva, mohlo by se snad státi, že by ta věc z toho kruhu zase vyrvána být mohla, aniž by to mne samého poškodilo; avšak nikoliv náhoda, noprž má vůle spojuje svazek mezi ní a mnou a i ta má vůle jen za cenu předcházející mé vlastní nebo cizí práce, — jest to kus vlastní nebo cizí síly a minulosti, kterou v ní držím a si zachovávám. Tím, že jsem tu věc učinil věcí svou, vtiskl jsem jí známku své osobnosti, kdo na ni sáhá, sáhá na osobnost mou, rána, kterou na ni namířím, zasáhá mne samého, jež v ní jsem přítomen, — majetek jest jen věcně rozšířený obvod mojí osoby.

Tento souvis práva s osobou propůjčuje všem právům, ať si jsou jakého druhu koliv, onu nevy-měřitelnou cenu, kterouž naproti čistě podstatné ceně, jakou ta práva se stanoviska prospěchu neboli interessu mají, naznačím co cenu ideálnou. Z této ideální ceny rodí se ona odevzdanost a ráznost při uhajování práva, kterouž jsemsvrchu popisoval. Toto ideální pojímání práva netvoří privilej vznešeněji založených povah, noprž ten nejsurovější jest rovněž tak přístupten tomuto pojímání práva jako nejvzdělanější, nejbohatší jako nejchudší, divoké hordy lidí v stepách

jako civilisovaní národové, a právě v tom jeví se nejmakavěji, jak velice tento idealismus zakládá se v nejnvtírnější podstatě práva, — ou není než zdravota právního citu. Tak povznáší tedy právo, které, jak se zdálo, člověka výhradně do nízkého oboru sobectví a rozpočítávání odkazuje, na druhé straně toho samého člověka zase na ideální výši, kde všecko mudrování a rozpočítávání, jemuž se tam naučil, a své měřítko užítku, dle něhož druhdy vše odměřovává, zapomíná, aby se čistě a cele zasadil o ideu; ač prosou v onom oboru, stává se právo na této výši, v boji o právo, skutečnou poesii, — neboť boj o právo jest v skutečnosti poesii karaktéru.

A kdo jest ten, jež všechny tyto záznaky tvoří? Nikoliv poznání, nikoliv vzdělanost, noprž jednoduchý pocit bolesti. Bolest jest v přírodě úzkostný výkřik a volání o pomoc, hrozí-li přírodě nebezpečnoství. To platí, jakž jsem již dříve (str. 34) byl podotkl, úplně tak o mravném, jako o fysickém ústrojí, a co je lékařovi pathologie neboli choroboskum lidského ústrojí, to jest pathologií právního citu pro právníka a praktickému filosofovi, anebo správněji řečeno: to by proň takovou pathologií byti mělo, neboť by to byla nesrovnalost, když by kdo tvrdil, že se právníkům a praktickým filosofům pathologie právního citu skutečně již stala tím, čím je lékařům pathologie lidského ústrojí. V této pathologii vězí ale opravdu celé tajemství práva. — Bolest, jakou cítí člověk při porušení svého práva,

zahraňuje násilně vynucené, mimovolné sebepriznání o tom, čím mu právo jest, nejprv, čím jest jemu, jednotlivcovi, pak ale také, čím jest lidskému společenstvu. V jediném tomto okamžiku přichází ve způsobě pohnutí či afektu, mnohem více bezprostředního citění o pravé významnosti a pravé podstatě práva na jevo, než v celém století nepřerušovaného požívání práva. Kdo tuto bolest nezažil na sobě neb na někom jiném, neví, co jest právo, a byť i celé corpus juris měl v hlavě. Nikoliv rozum, jea cit dovede nám tuto otázku zodpovídati a proto mluva vším právem nazvala duševní prazdílo všeho práva právním citem. Právní vědomí, právní přesvědčenost jsou abstrakce vědy, jichž lid nezná, — síla a moc práva spočívá v citu, zrovna tak jako moc a síla lásky; rozum nemůže nedostatek citu doplniti. Ale jako láska často samu sebe nezná, a jeden jediný okamžik postačí, aby ji k úplnému vědomí o sobě samé přivedl, tak také neví právní cit v neporušeném stavu z pravidla nic, co jest a co v sobě skrývá, ale porušení práva jest trapnou otázkou, která právní cit nutí k mluvení, která přivádí pravdu na veřejnost a sílu vede k objevení-se. V čem tato pravda záleží, pověděl jsem již dříve (str. 34). Právo jest podmínka mravní jsoucnosti či existence osoby, uhájení práva jest její vlastní mravní sebezachování.

Podle toho, jak prudce aneb jak vytrvale právní cit opírá se proti dozanému porušení, skoumá se

stav zdravoty právního citu. Nikoliv pouhý pocit bolesti, — noprž jen stupeň bolesti, kterou cítí, označuje právnímu citu, jakou on přikládá cenu ohroženému statku, — ale cítí-li kdo bolest, aniž by uvážil spočívající v tom vybitnutí k odklizení nebezpečí, snáší-li kdo trpělivě bolest, aniž by se bránil, dopouští se zapření právního citu, kteréž se snad nechá omluviti v jednotlivém případě okolnostmi, kteréž ale na dlouho není možným, aby nepřineslo samému citu právnímu nejškodlivější následky. Neboť podstata právního citu jest čin, — kde musí postrádat činu, zakrní a poznenáhla otupí se, tak že konečně bolest sotva už pocituje. Dráždivost, t. j. schopnost, že jsme s to, cítiti bolest z porušení práva, a ráznost, t. j. odvaha a odhodlanost, odmítnouti ono porušení práva, jsou dvě poznávací známky zdravého citu právního.

Musím si to na tomto místě odepřítí, abych tuto rovněž tak zajímavou jako vydatnou látku z pathologie citu právního širěji rozebíral, ale některá podotknutí budtež mi předece dovolena. Každý z Vás ví, jak rozdílně jedna a ta samá urážka práva na rozličné osoby a spoluúdy rozličných stavův působí, již svrchu (str. 36 a 37) hleděl jsem poskytnout rozřešení zjevu takového. Pro nás vyplývá z toho svrchu řečeného ten úsudek, že dráždivost právního citu není vzhledem ku všem právům jednotejná, noprž že se zeslabuje i zvyšuje tou měrou, v jaké ta osoba, ten stav, ten národ pocituje významnost po-

rušeného práva co podmínky mravní jsonenosti sebe samého. Kdo s tohoto hlediska věc dál chce posuzovati, může být ujštěn, že vydatně bude z toho kořistiti; ku institucím etí a majetku, jež jsem svrchu projednal, radil bych, abyste ještě přibráli manželství, — jak rozmanité reflexe nebo-li přemítky poutají se k uvažování o tom, jak se rozličné osobnosti, národy, zákonodarstva rozdílně mají ku cizoložství!

Druhý moment při právním citu: ráznost, jest zhola jen věcí charakteru neboli povahy; jak se který člověk nebo národ chová při porušení jeho práva, to jest nejbezpečnějším měřítkem povahy jeho neboli charakteru. Rozumíme-li charakterem plnou, v sobě spočívající, sebe samu udržující a uhajující osobnost, tož není lepšího podnětu k osvědčení této vlastnosti, než když libovůle stejnou dobou s právem zasáhují na osobu. Spůsoby, v jakých porušený cit práva a cit osobnosti proti tomu se zpouzí, zdaž pod vlivem rozčlenosti divokým, vášnivým činem, zdaž rozvážným, ale trvalým odporem, nejsou pro mohutnost síly citu právního nikterak rozhodnými, a nebylo by většího omylu, než kdyby kdo divokému národu, při němž ona prvnější způsob jest obyčejnou, anebo nevzdělanecovi připisoval čilejší cit právní, než vzdělanému člověku, jenž druhou cestu nastoupí. Spůsob čili forma jest více méně věcí vzdělanosti a letory; ale s prudkostí, vášnivostí stojí úplně na stejném stupni pevná odhodlanost

a nepodvratnost, trvanlivost odporu. Bylo by zle, kdyby tomu jinak bylo. Byloť by to právě tolik, jako že osobnosti a národové o rovněž tolik právního citu se připravují, oč ve vzdělanosti výš stoupají. Jediný pohled do dějin a do občanského života postačí, aby vyvrátil tento náhled. Rovněž tak málo rozhoduje v této věci opak bohatství a chudoby. Jakkolivěk rozličné jest měřítko, die něhož bohatč měří cenu věcí a die, kterého chudas, tak předece při zneuznání práva, jak už svrchu bylo uvedeno, nemá platnosti žádné, neboť zde nejedná se o hmotnou cenu věcí, noprž o ideální cenu práva, tedy o ráznost právního citu ve zvláštním směru ku majetku, a nikoliv jaký je majetek, noprž jaký je právní cit, to v tomto případě rozhoduje. Nejlepší důkaz o tom podává anglický národ; jeho bohatství neučinilo žádnou újmu právnímu jeho citu, a jakou rázností se tento národ i v pouhých otázkách majetku osvědčuje, o tom můžeme se na pevnině dost zhusta přesvědčiti na všeobecně známé osobnosti cestujícího Angličana, jenž se každému pokusu šizení při hostinských a vozkách s takovou rázností opírá, jakoby mu šlo o to, hájit právo Staroanglicka, — jenž co možná nejvíc svůj odjezd odkládá, po celé dny v místě setrvává a desetkrát tolik mezi tím utratí, než je ta suma, kterou zpěčuje se zaplatiti. Lid se tomu směje a nepochopuje Angličana. Věru líp by bylo, kdyby Angličana pochopoval. Neboť v těch několika zlatých, které tu An-

gličan si hájí, vězí v skutku Staroanglicko, a tam doma v anglické jeho vlasti pochopuje jej každý a proto se také tak snadno neopovází, jej čtít ošidití. Nemám v úmyslu, abych komu ubližoval, ale opravdivost věci nutí mne, abych učinil porovnání. Dejme tomu, že se dostane Rakušan, který má podobné společenské postavení a stojí v těch samých poměrech co do bohatosti, do podobného stavu jako onen Angličan; jak si bude počínati? Mohu-li v tomto ohledu důvěřovati svým vlastním zkušenostem, tak ze sta ani deset se jich neodhodlá, aby příkladu Angličanova následovali. Ostatní vyhnou se nepřijemnostem sporu, křiklavostem, možnému krivému vykládání, jakého by se činu jejich mohlo dostati, vykládání to, jakého se Angličan v Anglicku pranikdy nemusí obávati, pročez si ho i u nás lhostejně líbit nechá: zkrátka, oni zaplatí. Ale v oné zlatce, kterou zpečuje se zaplatit Angličan a kterou Rakušan zaplatí, spočívá kus Anglicka i Rakouska, spočívají staletí obapolného jejich politického vývinu a jejich společenského života. Přišel jsem tím na myšlenku, kteráž mi pohodlný přechod připravuje k následujícímu. Uzavřeme dosavadní rozvažování tou samou větou, jakou jsme je byli započali: uhájení porušeného práva jest skutkem sebezachování osoby, a proto povinností oprávněnce k sobě samému.

Toto hájení práva jest ale zároveň povinností k obecnosti. Tím jsem Vám označil myšlenku, kterouž hodlám provéstí v následujícím rozvažování.

K tomu účeli jsem nucen, poněkud bližší zřetel obrátiti ku poměru práva ve smyslu objektivním ku právu ve smyslu subjektivním. V čem záleží? Myslím, že všeobecně přijatý názor úplně věrně ztlumočím, řekau-li: že jest ono prvnější předpokládáno od tohoto druhého; konkrétní právo jest jen tam, kde jsou podmínky pohotově, od kterých abstraktní zásada práva učinila závislou jsoucnost konkrétního práva. Tím jest dle platné teď vědy vzájemný vztah obojího práva jednoho k druhému úplně vyčerpán. Ale tento názor jest naprosto jednostranný, on klade výhradně důraz na odvislost konkrétního práva od práva abstraktního, nedopatřil ale k tomu, že takovýto poměr odvislosti také v opačném směru jest skutečný. Konkrétní právo nejen přijímá život a sílu od abstraktního, ale ono také udílí jemu totéž nazpět. Podstata práva jest: praktické uskutečnění. Právní zásada, které se nikdy nedostalo uskutečnění, anebo která o skutečnou platnost již přišla, nemá nárokův na tento svůj název, ona už není právní zásadou, ona jest zlomeným pérkem, jež v ústrojí práva už nepracuje a jež může být vyndáno, aniž by se co nejmenšího změnilo. Tato zásada platí bez obmezení pro všechny obory práva, jak pro státní právo, tak pro právo lrdelní i soukromé, a římské právo poskytlo jí výslovného

potvrzení, uznávajíce „desuetudinem“ za platný důvod k zrušení zákonů; jí rovná se zanikání konkrétních práv, nebyla-li trvale vykonávána (non-usus).

Je-li pak provádění státního práva a práva trestního tím pojištěno, že jest činitelům státní moci uloženo za povinnost, jest provádění soukromého práva uvedeno ve formu práva soukromých osob, t. j. toto provádění jest úplně ponecháno volné samočinnosti, soukromé osobě jest ponecháno, aby činila si stran soukromého práva sama první krok čili iniciativu.

V onom případě závisí provádění na tom, konají-li úředové a úředníci státní tuto svou povinnost, v tomto případě závisí na tom, zjednávají-li soukromé osoby svému právu platnost. Opomíjejí-li to soukromé osoby v některém poměru trvale a všeobecně, ať si již proto, že jim to jejich právo je neznámo, nebo že jsou pohodlny nebo bázlivy, tak jest právní zásada sama tím ochromena. Tak smíme tvrditi: skutečnost, praktická moc zásad soukromého práva osvědčuje se v zjednávání platnosti konkrétním právům, a jako konkrétní práva sama na jedné straně dostávají život od zákona, tak na druhé straně dávají zákonu život nazpět; poměr objektivního neboli abstraktního práva a subjektivních čili konkrétních práv jest oběh krve, kteráž ze srdce ven se proudí a zas ku srdci nazpět se vrací. —

Otázka existence neboli platnosti všech zásad státního práva odkázána jest na to, jak jsou úředníci oddáni své povinnosti, otázka existence neboli platnosti zásad práva soukromého odkázána jest na působnost oněch podnětův, které oprávněnce přimějí k tomu, aby o své právo se zasazoval; podnětové ti pak jsou: jeho zájem, interes nebo prospěch, a za druhé: jeho právní cit; odeprou-li tyto svou službu, je-li právní cit mdlý a otupělý a interes ne dost mocný, aby přemohl pohodlivost a nechtěl k sváru a sporu a ošklivost před procesem soudním, tak jest toho přirozeným následkem, že právní zásada nedojde k provedení.

Ale, copak jest víc? — namítne mi někdo; — vždyť tím nikdo jiný netrpí, než oprávněnce sám. Vrátím se k onomu obrazu, kteréhož jsem již svrchu (str. 43) byl použil: obrazu, jak jednotlivec utíká z boje. Jest-li tu tisíc mužů, co mají bojovati, tož nepocítí se útek jednotlivce; pakli však na sta jich uprechne od praporek, tož stane se stav těch, kteří věrně vytrvávají, dále a dále horší, celé břímě odporu uvaleno jest na ně jedině. Myslím, že jsem tímto obrazem přiměřeně znázornil pravou podobu věci. Také na půdě soukromého práva jedná se o boj práva proti nepravu, o společný boj celého národa, při kterémž všickni musí pevně pohromadě držet; také zde dopouští se každý, kdo utíká, zrady na společné věci, neboť on sesiluje moc odporcovu, rozmnožujíc jeho odvážnost a smělost. Smějí-li si

libovůle a bezzákonnost opovázit, směle a drze pozvedati hlavu, tak jest to vždycky bezpečnou známkou, že ti, kdož povoláni byli, hájiti zákona, povinnosti své nedostáli. V soukromém právu jest však každý na svém místě povolán, hájiti zákona, každý jest strážcem a vykonávatelem zákona v mezích oboru svého. Konkretní právo, které má, není nic jiného než plnomocenství, kteréž mu dal stát, že může za příčinou svého vlastního zájmu pustiti se na zápas s právo a klásti odpor nepravu, — jest pak to plnomocenství podmíněné a speciální, co zatím plnomocenství úředníkovy jest nepodmíněné a všeobecné. Uhazuje-li svého práva, udržuje v mezích oně úzké prostory, kterouž to jeho právo zaujímá, platnost práva vůbec. Interes neboli zájem a následky tohoto jeho jednání přesahují tedy daleko dál přes jeho osobu. Všeobecný interes či zájem, který na tom jeho jednání visí, není pouze zájem ideální, aby totiž autorita a posvátnost zákona byla zachována, noprž jest to ten velice reální, svrhovaně praktický zájem, jež pocítí každý, a jež pochopí také každý, i ten, který pro ideální zájem nemá ani smyslu, totiž ten praktický zájem, aby pevný pořádek v společenském životě zůstal pojištěn a zachován. Neosměluje-li se hospodář, používat čeledního řádu, neodvází-li se věřitel, dlužníkovi věci zabaviti, neodvažuje-li se kupující obecnstvo, přihlížet k správné váze a k dodržování tax, uvádí se tím v nebezpečí snad jen autorita zákona? Po-

řádek občanského života jest ten, jež v určitém směru taktó v šanc se vydává, a těžko jest pověděti, jak až daleko zhoubné následky toho desahovat mohou, zdaž na př. celá úvěrní soustava tím co nejcitelněji neutrpí. Neboť kde musím svár a spor očekávat, chci-li jasné své právo provádět, tuť raději, pakli to jest jen poněkud možno, vyhnu se tomu — můj kapitál putuje pak na jiné tržiště, své zboží si objednáвам odjinud.

V takovýchto poměrech uspůsobí se osud těch početných, kteří mají odvalu, dopomáhat zákonu ku provedení, v opravdové mučednictví; čilý, rázný jejich cit právní stává se pro ně přímo kletbou. Opuštění ode všech těch, kdož by měli být jejich přirozenými spojenci, stojí samojediní naproti libovůli, všeobecnou lhostejností a zbabělostí sesílené, a utrží si, když těžkými obětmi si zakoupili to zadostučinění, že sami sobě zůstali věrni, namíste uznaní snad potupu a výsměch. Odpovědnost za takovéto poměry nespadá na ty, kdož zákon přestupují, noprž na ty, kdo neměli tolik odvahy, aby zákonu platnost udrželi. Na neprávo nemáme co naříkat, pakli se tomuto podařilo, zatlačit právo s jeho stanoviska, ale máme naříkat na právo, že si to nechá líbit a kdybych měl pro obě známé průpovědi: „nečiní nepraví“ a „netrp nepraví“ vyhledat patřičné místo co do praktické jejich významnosti, řekl bych, prvním pravidlem jest: netrp nepraví, a druhým: nečiní nepraví. Neboť, jak už

člověk jedenkrát jest, bude jej určitá jistota, že se se strany oprávněnce potká s pevným rozhodným odporem, víc zdržovat od spáchání nepraví, než příkaz, jenž, když si onu překážku myslíme odstraněnu, vlastně jen sílu pouhého mravního příkázání má.

Jest tedy podle toho, co dosud bylo rozebráno, něco přílišného řečeno, tvrdím-li: hájení napadeného konkrétního práva jest povinností oprávněnce nejen k sobě samému, noprž také k obecnosti? Je-li pravda, co jsem rozebral, že každý ve svém právu zároveň zákon a v zákonu zároveň nezbytný pořádek obecnosti hájí: kdo může tu popírat, že takový tím zároveň koná povinnost k obecnosti? Má-li obecnost právo, povolati jej do boje proti zevnitřnímu nepříteli, naproti kterémuž má život i statek svůj za obecnost obětovati, proč by neměla to samé právo, povolati jej proti vnitřnímu nepříteli, kterýž trvání obecnosti ne menším způsobem ohrožuje, než nepřítel zevnitřní? A pokládá-li se v onom boji zbabělý útěk za zrádu na společné věci spáchanou, můžeme zde tentýž útěk ušetřit před tím samým jménem? Nikoliv! Právo a spravedlnost nemohou v zemi snad pouze tím dařiti se, že soudce stále jsa pohotově bez ustání na stoličce soudcovské sedí, a že policie své zajímače rozosílá, noprž musí jeden každý k tomu svou částkou přičinovati; každý má povolání a povinnost, aby lítě

sani: „libovuli“ a „bezzákonitostí,“ kdekoliv se odváží na povrch, rozšlápl hlavu.

Nepotřebuji teprv podotknouti, kterak dle tohoto mého pojmu nabude povolání jednotlivce, velcí, že má každý hájit své právo, jakési vyšší ušlechtilosti. Tento můj pojem klade na místo dosavadního, od naší dosavadní theorie přednášeného čistě jednostranného, pouze receptivního počínání, poměr vzájemnosti ku zákonu, tak že oprávněnce za službu, kterou mu zákon prokazuje, koná zase zákonu službu. Tento můj pojem přisuzuje každému jednotlivci povolání, že má spolupůsobit ve velkém národním úkolu. Zdaž on sám pochopil tento můj pojem co takový, na tom pranic pojmu nesejde. Neboť v tom záležitosti velikolepost a vznešenost mravního pořádku světového, že může tento spoléhat nejen na služby těch, kdo jej pochopují, noprž že má vydatných dost prostředkův, aby i ty, jimž se smyslu pro jeho rozkazy nedostává, pohnal ku spolupůsobení. Aby člověka přiměl ku manželství, k tomu čili pohne v jednom tou nejušlechtilejší ze všech lidských pohnútek, v druhém pohne prostou smyslnou choutkou, při třetím pohodlností, při čtvrtém lakotou — ale všickni ti vstoupí v manželství. A tak necht i při boji o právo jednoho volá na bojiště interes čili zájem, jiného bolest nad zakušeným porušením práva, třetího idea práva, oni všickni podají si ruku ku společnému dílu: chránit právo naproti libovuli.

Tímto jsme dosáhli, abych tak řekl, ideální vrchol našeho boje o právo. Výš a výše stoupající od nízké pohnůtky prospěchu čili interessu, poznesli jsme se ku hledisku mravního sebezachování osoby a octli jsme se konečně při hledisku spolupůsobení k uskutečňování idey práva.

V mém právu jest uraženo vůbec právo, v mém popíraném právu je vůbec právo popíráno, a tak i hájeno i znovuzavedeno. Jak vysoké významosti nabude tím boj subjektu (jednotlivce) o své právo! V jaké hloubi leží pod touto ideální výší, na kterouž toto pojmání práva boj ten pozneslo, vrstva pouhých individualit, obor čistě osobních prospěchův, účelů, vášní, jež neznalec považuje za ten pravý obor práva!

Avšak tato výše, namítne snad někdo, leží tak vysoko, že jest nedostizitelná a patrna pouze ještě oku filosofa práva; pro praktický život nemá významu; nikdo nevede soudní proces o ideu práva.

Mohl bych, abych toto tvrzení vyvrátil, ukázati na římské právo, v kterémžto uskutečnění tohoto ideálního smyslu v instituci tak zvaných „žalob národa“*) nejjadrnějšího výrazu obdržela,

*) Pro ony mé čtenáře, kteří nejsou práva znali, podotýkám, že tyto žaloby (actiones populares) každému, kdo chtěl, poskytovaly příležitost, že mohl co zástupce zákona vystoupiti a rušitele zákona ku zodpovídání pohmat, a to sice nejen v takových případech, kde se jednalo o prospěchy veškerého občanstva a tedy i žalobníka, jak na př. při po-

avšak my bychom sobě a národu našemu ukrivdili, kdybychom popírali, že nemáme onen ideální smysl pro právo. Kdokoliv při pohledu na to, jak libovůle činí právu násilí, pocítuje rozhorlení a mravní hněv, má ten ideální smysl. Neboť, přidružuje-li se pocit, jež utrpené porušení našeho vlastního práva vzbuzuje, jakási sobecká pohnůtka, má onen pocit výhradně svůj původ v síle mravní idey nad lidskou myslí, jest to protest mohutné mravní přirozenosti proti ublížení právu, nejkrásnější a nejvíce povznášející vysvědčení, jakéž právní cit o sobě sám dáti

rušení, obrozování veřejné pasáže, nobří i tenkrát, kdy se jednalo o nepraví, spáchaném na soukromé osobě, která se nedovedla dostatečně hájiti, tak na př. byl-li nezletilec ošizen při právním řízení, zpronevěřil-li se poručník proti sirotkovi, vynucoval-li kdo lichvářské úroky; o těchto a jiných případech viz můj spis: „Geist des römischen Rechts“ III., str. 107 (2. vyd. str. 111. a dál). Ony žaloby zahrnovaly tedy jakési dovolávání-se onoho ideálního smyslu, jež bez všeho vlastního prospěchu chce právo k vůli tomu, že to jest právo; některé z těch žalob dovolávaly se práva také ze zcela sprosté pohnůtky, zjištění, jelikož při nich kynula žalobníku vyhlídka, že dostane ty peníze, jež žalovaný bude muset zaplatit co pokutu; ale právě proto spočívala na takových žalobách aneb správněji řečeno, na provozování takových žalob jako ze řemesla, zrovna taková skvrna, jako u nás, když udávac udá něco, aby dostal poplatek na udávacství ustanovený. Pakli že povím, že žaloby svrchu uvedeného druhého druhu vytratily se z pozdějšího římského práva, a žaloby prvního druhu z našeho nynějšího práva vymizely, dovítá se každý z mých čtenářů, jaký úsudek si o tom má udělati: že totiž odpadlo to původní předpokládání, ku kterémuž ty žaloby směřovaly.

muže, — mravní to počínání, jež má rovněž tolik poutavosti a jest vydatno při skoumání jak pro psychologa tak pro obraznost básníkovu. Pokud já vím, není žádného druhého afektu neboli pohnutí myslí, jenž by tak náhle mohl v člověku tak značnou změnu způsobiti, neboť známo jest, že právě nejmírnější, nejsmířlivější povahy mohou přivedeny být do stavu vášně, jaký jim jinak jest naprosto cizím, — důkaz to, že byli v nejslechetnější své stránce, kterou v sobě nosí, v nejvnitřnější své duši zasáhnutí neb dotknutí. Jest to úkaz, jež bych nazval hromobitím mravního světa, — vznešený, majestátný ve svých formách: svou náhlostí, bezprostředností, prudkostí svého vypuknutí, na způsob vichřice se zvědající, živelní, nad vším se zapomínající a vše před sebou podvracející působení mravní síly; a opět usmířující a povznášející zároveň svými pohnutkami a svými účinky, — mravní to pročištění vzduchu jak pro osobu tak pro svět. Ale ovšem, když se obmezená síla osoby zlomí na zařízeních, která libovůli propůjčují udržení se, právu samému ale to udržení-se odnímající, pak vrhne se bouře zpět na svého původce, a tu naň čeká buď osud zločince následkem uraženého citu právního, o čemž později promluví, anebo ne méně tragický osud, jenž vede člověka, že na tom ostnu, jež v málo-mocnosti utrpené nepraví zanechalo v jeho srdci, mravně se ukrvácí a víru v právo ztratí.

Jest sice pravda, že se takovýto ideální smysl

pro právo, když někdo potupu a urážku proti ideí práva metaanou důtklivěji cítí než osobní urážku a když bez všeho vlastního prospěchu se potlačeného práva ujme, jako by to bylo vlastní jeho právo, — že takovýto idealismus jest předností povah, na ušlechtilosti ducha založených. Avšak i chladný, všeho ideálního vzletu prostý právní cit, který v nepraví jen sám sebe cítí, má předce úplný smysl pro dokázaný mnou poměr mezi konkrétním právem a mezi zákonem, jež jsem svrchu zahrnul ve větě: moje právo jest právo vůbec, v onom se zároveň i toto uráží a hájí. Zní to paradoxně, a předce jest tomu tak, že právě my právníkové nejsme v tomto způsobu pojmání práva zběhlí. Pro náš pojem neutrpí pranic zákon při sporu o konkrétní právo; vždyť to není abstraktní zákon, o kterýž se spor vede, noprž jeho vtělení v podobě tohoto konkrétního práva, abychom tak řekli, světly obraz jeho, v kterémžto obraze se jen sám na sebe zahleděl, ale nikoliv sám v něm bezprostředně trefen neb postižen jest. Nemám v úmyslu, popírati technickou nutnost tohoto pojmutí, ale pojmutí toto nesmí nám překážet, chceme-li uznati oprávněnost opačného názoru, kterýž klade zákon na stejný stupeň s konkrétním právem a následkem toho v ohrožení tohoto konkrétního práva zároveň i ohrožení zákona spatřuje.

Nepodjatému právnímu citu jest tento opačný názor mnohem bližší než náhled nás právníků. Nej-

lepší toho dukaz podává výraz, jakého se v té věci užívá v latině a jakého v němčině i češtině. Při procesu se u nás žalobník „dovolává zákona,“ Říman nazýval žalobu „legis actio.“ Jest tedy zákon sám ohrožen, jest to spor o zákon, kterýž spor v tomto jednotlivém případě musí být rozhodnut, — pojmutí to, kteréž má obzvlášť pro toho svrchovanou důležitost, kdo chce pochopit starořímský „proces legisakce.“*) Ve světle tohoto ponětí jest tudíž boj o právo zároveň bojem o zákon, neběží tu při sporu pouze o interes neb zájem subjektu, o jednotlivý péměr, v němž se zákon vtělil, o jasný obraz, jakž jsem to nazval, v kterémž prechající jeden papršek zákona pojat byl a se ustálil, a kterýž obraz bych snad mohl rozlámati a zničiti, aniž bych zákon samý tím zasáhl, nobrž zákon sám jest zneuctěn, nohama pošlapán; zákon, nemá-li státi se malichernou hříčkou a jalovou frází, musí si platnost udržeti, — s právem uráženého ztroskotává se i sám zákon.

Že tento způsob pojímání, jež bych krátce solidaritou zákona s konkrétním právem nazval, poměr obou v nejlhubším jeho základě pochopuje a označuje, dokázal jsem už svrchu. Avšak tento způsob pojmu neleží nikolivěk tak hluboko a v úkrytu že by čirému, všem vyšším pojům nepřístupnému

*) Žádná žaloba bez zákona, — ostatek vyložen ode mne v uvedeném mém spisu, II. 2., str. 666—675 (v 2. vyd. str. 630—639).

sobectví byl nepochopitelným, ba právě sobectví ma snad nejbystřejší zrak pro tento způsob pojímání, neboť s jeho prospěchem se to srovnává, může-li potáhnouti také stát do svého sporu jakožto spojence svého. A právě tím bývá pak i sobectví, aniž by o tom vědělo nebo tomu chtělo, povznešeno nad sebe samo a nad své právo vzhůru na onu ideálnou výši, kde oprávněnc stává se zástupcem zákona. Pravda zůstane pravdou, byť ji subjekt jen ve zbarveném světle svého vlastního prospěchu poznal a hájil. Nenávist a mstivost jsou to, jež Shyloka před soud vedou, aby svou libru masa z těla Antoniova si vyřízl, ale slova, která mu básník do úst klade, jsou v jeho ústech rovněž tak pravdivá, jako v ústech jiného. Jest to řeč, jakou uražený právní cit povždy na všech místech a ve všech časech povede; jest tu síla, nepodvratnost přesvědčení, že právo předce musí zůstat právem; jest tu vzlet a nadšenost muže, jenž si jest vědom, že se u věci, o kterouž se on zasazuje, nejedná pouze o jeho osobu, nobrž o ideu. Libra masa, — nechá jej Shakespeare mluvit,

Libra masa, kterou mít chci,

má jest, zaplácena draze a tak chci ji.

Řeknete-li „ne“ — tak pfuj jest ten váš zákon!
bez moci jest Benátčanů právo.

— — já chci, co jest zákon.

— — já setrvám na svém právu.

„Já chci, co jest zákon!“ Básník těmito pěti slovy označil pravý poměr práva v subjektivním

smyslu ku právu ve smyslu objektivním a označil zároveň význam boje o právo takovým způsobem, že by to žádný filosof práva nebyl s to trefněji učiniti. Těmito slovy přešla věc pojednou z právního nároku Shylokova v otázku stran práva Benátčanů. Jak mohutně, jak obrovsky vzpřimuje se postava slabého toho muže, když tato slova mluví! Není to již víc žid, jenž svou libru masa požaduje, jest to zákon Benátský sám, jenž na bránu síně soudní tluče, neboť jeho právo a právo Benátské jest totéž, s jeho právem podvráceno bude samo i právo Benátské. A když pak on sám sklesne pod tíží soudcova rozsudku, kterýž mrzkým vtípem žida o jeho právo připraví,*) když promísledován po-

*) Právě v tom spočívá dle mého zdání vysoce tragický interes, jež Shylok v nás mimovolně budí. On jest opravdu ošizen o své právo. Tak aspoň musí právník na tu věc pohlížeti. Básníkovi jest ovšem zůstaveno, že si může své vlastní právníctví utvořiti, a také nebudeme toho htovat, že Shakespeare zde tak učinil, či vlastně, že starou pověst heze zučny podržel. Avšak vezme-li právník tu věc v kritické posouzení, nemůže jinak říci než takto: Listina židova byla sama o sobě ničemma, jelikož obsahovala něco nemravného; soudce by byl musel židovu žádost hned předkem již z tohoto důvodu odmítnouti. Neučinil-li ale tak, připouštěl-li „moudrý Daniel“ vzdor tomu platnost té listiny, tak se dopustil hanebné vytáčky, bídného úskoku rabulistického, odepřel-li muži, kterémuž již byl přikl právo, že smí z živého těla libru masa vytříznouti, odepřel-li mu právo, prolíti krev, ačkoliv to jest s řezáním masa z živého těla nevyhnutelně spojeno. Rovněž tak by mohl soudce někomu, kdo na nějakou služebnost má právo, přisouditi právo ku

směšným pošklebkem, zdreen, zlomen, s chvějícími-se koleny odtud se potácí, kdo ubrání se citu, že v něm zlomeno jest právo Benátské, že není to žid Shylok, jenž odtud se potácí, nobrž ustálená v středověku postava žida, tohoto tvora bez práv v lidské společnosti, jenž marně volal o své právo?

Úchvatná tragika osudu Shylokova nespočívá v tom, že mu odepřeno bylo právo, nobrž v tom, že on, žid ze středověku, má víru v právo, — skoro by se mohlo říci, jako kdyby byl křesťanem, — skálopevnou víru v právo, kterouž nic nemůže oviklati a kterou i sám soudce má; když potom jako hromová rána náhlý převrat naň se sítí, kterýž jej z liché domněnky probudí a jej poučí, že ničím není než židovský psanec ze středověku, jemuž se tím dává jeho právo, že se mu právo jednoduše upírá. —

Obraz Shylokův budí ve mně úpominku na jinou osobnost, na ne méně historického jakož i básníkem použitého Michaela Kohlhaase, kteroužto osobnost Jindřich z Kleistů v stejnojmenné své

chození, ale zakázati mu, že nesmí na tom gruntě nechat žádných stop, poněvadž se při ujednání té služebnosti stran stop nic nevyjednalo. Ba skoro bych myslel, že historika se Shylokem udála se už v starém Římě; neboť sestavovatelé dvanácti děsk uznali toho potřebu, stran rozsekání (in partes secare) dlužníka od věřitelův výslovně podotknouti, že mají mít věřitelé úplně volno, jak veliký kus dlužníka který z nich usekne. (Si plus minusve securint, sine fraude esto!)

novela dojemně pravdivými barvami líčí. *) Shylok odchází zdrcen, jeho síla jest zlomena, bez všeho odporu podřizuje se rozsudku soudcovu. Jinak si počíná Michael Kohlhaas. Když již jsou všechny prostředky, jak by ku svému popíranému právu si dopomohl, vyčerpány, když již zločrtilým kouskem hříšné kabinetní justice zatarasena mu další právní cesta a spravedlnost se až ku nejvyššímu reprezentantu svému, ku zeměpánu, zřejmě přidala na stranu nepráva, zmůže se ho pocit neskonale bolesti nad křivdou, která proti němu stropena byla: „Raději psem být než člověkem, mám-li být nohama šlapán“ (str. 23) a pevně jest na to odhodlán: „Kdo mi odpírá ochranu zákonův, ten vyvrhl mne ven do pustin mezi divochy, ten vtiskl mi do ruky kyj, jenž sám mne uhájí“ (str. 44). I vyrve za prodajné spravedlnosti zhanobený meč z ruky a máchá jím tak hrozně, že hrůza a zděšení daleko v zemi se rozšíří, vetčný stát ve svých stěžejích se hýbe a zeměpán na trůnu svém se třese. Avšak není to divoký cit pomsty, jenž jej naplňuje, on nestane se ani lupičem ani vrahem, jako Karel Moor, jenž „milerád by veškerou přírodou nechal troubiti v troubu vzbouření, aby vzduch, zemi a moře proti hyennímu tomu pokolení v šíky své postavil,“ jenž z uraženého citu právního celému

*) Následující citáty z této novely vztahují se ku Tiskovu vydání sebraných spisův tohoto básníka, v Berlíně 1826, sv. 3.

člověčenstvu válku vypovídá; tady u Michaela Kohlhaase jest to mravní idea, která jej pohání, idea to, „že on silami svými převzal ve světě na sebe povinnost, zjednati si za utrpené příkoří — zadostučinění a svým spoluobčanům bezpečnost před budoucím podobným příkořím“ (str. 9). Této ideí obětuje Kohlhaas všecko, štěstí své rodiny, své vážené jméno, majetek i zboží své, síly své i život, a nevede válku pohrom bez všeho plánu a cíle, noprž obrací se válečně jen proti těm, kdo se na něm prohřešili a všem oněm, kdo s hlavním vinníkem společně jednali. A když vyskytla se mu vyhlídka, že přijde k právu svému, odkládá dobrovolně zbraň z rukou; avšak jakoby muž tento již byl jedenkrát vyhlídnut, aby svým osudem podal důkaz, k jak veliké hloubi špatnosti dovedla tehdejší bezprávnost a nepoctivost sklesnutí, tož nedodrželo se mu slovo při příslibeném svobodném odchodu a při udělení milosti, a on skončil svůj život na popravišti. Avšak před tím předce přišel ku právu svému, a myšlénka, že nevedl boj zdarma, že právu zase dopomohl ke cti, že důstojnost svou co člověk si zachoval, povznáší jeho srdce nad hrůzy smrti; smířen sám s sebou, se světem a s Bohem, následuje odhodlaně a dobrovolně katovi.

Jaká rozjímání druží se k tomuto právníckému dramatu!

Muž, poctivec, přísně právního smýšlení, pln lásky k rodině své, ducha dětinně zbožného, stane

se Attilou, jenž ohněm a mečem hubí krajinu, do kterých se byl jeho odpůrce utekl. A proč se tím stal? Právě pro onu vlastnost, kteráž jej mravně tak vysoko staví nad všechny jeho odpůrce, kteří na konci nad ním zvítězili: pro svou hlubokou úctu před právem, pro svou víru ve svatost práva, pro ráznost jeho poctivého, zdravého citu právního. A právě v tom spočívá hluboce uchvacující tragika jeho osudu, že vlastně to, co tvoří přednost a šlechtu povahy jeho: ideální vzlet právního jeho citu, jeho heroické, vše zapominající a vše obětující odevzdání-se v službu idey práva, — ve sporu s bídným tehdejším světem: se zpupností velikášů a vládců a se zbabělostí a zpronevěřilostí soudcův, — rozhodne v jeho zkázu. Co on spáchal, padá s dvojnásobnou a trojnásobnou tíží zpět na hlavu panovníka, jeho úředníky a soudce, kteří jej násilně vypudili s dráhy práva na dráhu bezzákonnosti. Neboť žádné nepraví, jež musí člověk snášet, a byť bylo sebe těžší, nedosahuje — alespoň při nepodjatém mravním citu — ani zdaleka k onomu nepravu, jakého se dopustí vrchnost Bohem daná, poruší-li sama právo. Soudní vražda, jakž tomu naše řeč tak trefně říká, jest ten pravý smrtelný hřích, na právu spáchaný. Strážce a ochránce zákona změní se ve vraha zákona, — jest to lékař, jenž nemocnému jedu dá, poručník, jenž svěřeného sirotka uškrtí. V starém Římě stihl podplaceného soudce trest smrti. Pro soudství, které se opovážilo porušit právo, nestává

hroznějšího žalobníka, než lemná, výčitek plná postava vraha, jenž vrahem se stal z uraženého citu právního, — jest to pro soudství vlastní jeho krvavý duch.

Oběť podplatného nebo strannického soudství jest takřka násilně s dráhy práva vytlačena, stává se nástětem a vykonavatelem svého práva na vlastní pěst a ne zřídkka, přemrští se přes meze nejbližšího cíle svého, ohlavní nepřítel lidské společnosti, loupežník, vražedník. Ale i onen, ježž mírná jeho, mravní a ušlechtilá povaha uchrání před tím bezcestím, jako se to stalo Michaelu Kohlhaasovi, stane se zločincem, a podstoupil-li trest co zločinec, tedy mučedníkem svého právního citu. Říká se, že krev mučedníků nebyla na darmo prolita, a možná, že se to na Michaelu Kohlhaasovi splnilo, že jeho varující duch ještě na dlouhé časy postačil, aby takové násilnictví proti právu, jakého on se dožil, nemožným učinil. Vyburcoval-li jsem já tohoto ducha, učinil jsem tak, abych na jednom úchvatném příkladu ukázal, jaké bezcestí právě silnému a ideálně založenému citu právnímu hrozí v poměrech, kde nedokonalost zařízení právních odepřela mu uspokojení. Tu stane se boj o zákon bojem proti zákonu. Právní cit, na holičkách jsa nechán od moci, která jej chránit měla, spouští se sám dráhy zákona a hledí si vlastní pomocí docílit, co mu nerozum, zlovolnost a málomocnost odepřely. A nejsou to pouze jednotlivé obzvlášť silácky neb násilnicky založené,

k násilnictví náchylné povahy, v kterých národní právní cit, smím-li se tak vyjádřiti, pozvedá svou obžalobu a svůj protest proti takovému právnímu poměru, noprž pozvedá se mnohdy tato obžaloba a tento protest od veškerého obyvatelstva v jistých zjevech, kteréž bychom podle jejich určení neb dle způsobu, jak lid nebo jiný stav na ně pohlíží a jich užívá, nazvali znárodnělé surogáty či náhražky a poboční kusy státních zařízení. Sem náleží v středověku tajné soudy vestfálské a zábojné právo (Vehmgerichte, Fehderecht), závažné to svědky málomocnosti nebo strannosti tehdejších trestních soudův a bezmohutnosti moci státní; v našich časech zařízení soubojův, skutečný to důkaz, že tresty, které stát uvaluje na urážky na cti, jemnějšímu citu pro čest v jistých třídách společenstva dostatečně nevyhovují. Sem patří krvica čili krvavá pomsta u Černohorců a Korsikánů, a náhlé soudy lidu v severní Americe, tak zvaný zákon samomsty. Všecky tyto úkazy jsou svědkem, že zařízení státní není s právním citem lidu nebo některého stavu v srovnalosti; na každý způsob obsahují v sobě výčítku proti státu, budto výčítku: že vůbec jich jest potřeba jeho vinou, anebo výčítku: že jich trpí. Pro jednotlivce mohou, když jich zákon sice zapověděl a v skutečnosti potlačiti nedovedl, pramenem těžkého sporu býti. Černohorec, jenž poslušen jsa zákona státního, vzdá se krvavé pomsty, padne u svých krajanův v opovržení; ten pak, jenž pod nátlakem

národního náhledu právního poddá se náhledu tomu, propadne kárajícímu ramenu spravedlnosti. Rovněž tak tomu je se soubojem u nás. Kdo souboj odmítne v poměrech, v jakých se stal povinností cti, učiní újmu své cti, kdo souboj podnikne, propadne trestu, — stav to jak pro jednotlivce, tak pro soudce stejným způsobem trapný. V starém Římě marně se ohlížíme po podobných zjevech; státní zařízení a národní právní cit nacházely se tam v souhlasu. Teprv za křesťanských časů utíkali se křesťané od světských soudův k rozhodčímu soudu biskupovu, zrovna jako v středověku židé od soudů křesťanských k soudu svých rabínů.

Tím jsem ukončil svá rozjímání o boji jednotlivce o právo své. Následovali jsme ho, jak od stupně k stupni zvyšovaly se jeho podněty, od nejnižšího stupně pouhé prospěchové rozpočítavosti výše ku povznešenějšímu hájení osobnosti a její mravních podmínek životních, a dospěli jsme konečně ku hledisku uskutečnění idey spravedlnosti, — nejvyššího to stupně, s něhož jediný pochybený krok vraha z uraženého citu právního vrhá do propasti bezzákonnosti.

Ale interes tohoto boje není nikterak omezen na soukromé právo nebo na život soukromý, spíše zasahuje daleko přes meze tohoto. Národ jest konečně jen souhrnem všech jednotlivých osobností, a jak jednotlivé osobnosti cítí, smýšlejí, jednají,

tak cítí, smýšlí, jedná i národ. Jeví-li se právní cit jednotlivcův v záležitostech soukromého práva tupý, zbabělý, lhostejný, nenačází-li za příčinou překážek, jaké nespravedlivé zákony nebo špatná opatření jemu v cestu kladou, žádné příležitosti, aby se volně a mocně rozvinul; nalezne-li pronásledování, kde by podporu a přispění očekávatí mohl; navykne-li si následkem všeho toho na to, že snáší nepraví a že je za něco pokládá, co se vlastně již změnit nenechá: kdo by se domníval, že by se takovýto zotročilý, zakrnělý, lhostejný právní cit mohl kdy znenáhla vzhopiti ku čilému cítění a ku různému odporu, když se jedná o porušení práva, jež nedotýká se jednotlivce, ale celého národa: jest-li to útok na jeho politickou svobodu, porušení nebo podvrácení jeho ústavy, nájezd zahraničního nepřitele? Kdo nebyl ani zvyklý, aby své vlastní právo statečně hájil, jakž má ten pojednou cítit tužbu, nasaditi za právo všeobecnstva milerád své statky a svůj život? Kdo nejevil smyslu pro ideální škodu, jaké na cti a osobě utrpěl, vydav z pohodlnosti v šanc své vlastní dobré právo, kdo si navykl ve věcech práva měřiti vše jen dle měřítka hmotného prospěchu, kterak lze od toho očekávatí, aby jiného měřítka používal a jinak cítil, když se jedná o právo a o čest národa? Odkud by se tu měl z nenadání vzíti idealismus smýšlení, jenž se potud stále zapíral? Nikoliv! Bojovník za státní právo a za právo národův není nikdo jiný, než bo-

jojník o soukromé právo; tytéž vlastnosti, kteréž si v záležitostech soukromého práva osvojil, budou ho také tam doprovázet a vítězství rozhodnou, — co pro národ zaseto jest a uzrálo v soukromém právu, to ponese své ovoce při státním právu a právu národův. V nížinách soukromého práva, v drobných a nejdrobnějších poměrech života musí se po kapkách tvořiti ona síla a shromážditi, musí nahromaditi se zpeněhla onen mravní kapitál, jakého stát potřebuje, aby ku svému účelům ve velkém mohl tím operovati. Soukromé právo a nikoliv právo státní, jest ta pravá škola politického vychovávání národa, a chceme-li věděti, jak ten národ v případě potřeby svá politická práva a své mezinárodní právní postavení hájiti bude, jen přihlídněme, jak jednotlivce v soukromém životě své vlastní právo hájí. Uvedl jsem již svrchu za příklad bojechtivého Angličana, a mohu zde jen opakovati, co jsem tam pravil: v té zlatovce, o kterou neústupně spor vede, vězí politický vývin Anglicka. Národu, u kteréhož jest obyčejem všeobecným, že každý v maličkostech i v nepatrnostech své právo statečně hájí, nikdo se neopováží, vyrvati to nejvyšší, co má, a protož to není žádnou náhodou, pakli tentýž národ starověku, kterýž se mohl vykázati uvnitř nejvyšší politickou vyvinutostí a na venek mohl rozvinouti ty nejrozsáhlejší síly, že národ Římský zároveň měl nejvyvinutější právo soukromé. Právo jest idealismus, byť to sebe paradoxněji znělo. Nikoliv

idealismus obraznosti, ale charakteru, t. j. muže, jenž v sobě cítí, že si je sám účelem a vším ostatním zhrdá, pakli byl v této své nejvnitřnější svatyni útočně napaden. Od koho tento útok na jeho práva pochází: zdali od jednotlivce, od vlastní vlády, od cizího národa — co mu po tom sejde? O odporu, jež on učiní naproti tomuto útoku, nerozhoduje osoba útočnicka, noprž ráznost vlastního citu právního, mravní síla, s jakou on sám sebe zachovati se obvykl. Proto jest věčně pravdivou zásada: Politické postavení národa u vnitř a na venek rovná se vždycky jeho mravní síle, — „Říše Středu“ se svým bambusem, s touto metlou pro dospělé děti, nezaujme při všech svých stamilionech nikdy naproti cizím národům tak etné mezinárodní stanovisko, jaké zaujímá malé Švýcarsko. Přirozenost Švýcarů není, co se týče smyslu pro umění a básnictví nikterak ideální, jestiž střízlivá, praktická jako u někdejších Římanův. Avšak ve smyslu, v jakém jsem dosud užíval slova „ideál“ co do práva, hodí se na Švýcara rovněž tak dobře jako na Angličana.

Tento idealismus zdravého právního citu pokopal by svůj vlastní základ, kdyby se obmezoval na to, jak by jen své vlastní právo hájil, aniž by ostatně o udržení práva a pořádku vůbec nějak se přičinil. On ví nejen, že ve svém právu hájí právo vůbec, noprž také, že ve právu vůbec hájí své právo. V obecnosti, kde toto smýšlení, tento smysl pro přísnou zákonnost, jest smýšlením panujícím,

marně by ses ohlížel po onom smutném zjevu, jenž se jinde tak zhusta vyskytuje, že totiž massa lidu, když úřad zločince neb rušitele zákona stíhá nebo zatknouti chce, přidá se ku tomuto, t. j. tedy v státní moci přirozeného protivníka lidu spatřuje. Zde každý ví, že věc práva jest také věcí jeho — zločincovi projevuje náchylnost jen zase zločince, nikoliv poctivý muž; poctivý muž raději propůjčí pomocné ruky policii nebo vřehnosti.

Ani mi snad nebude potřeba, abych to, co z předcházející úvahy sobě činím za závěrku, teprv v slova odíval. Jest to jednoduchá věta: pro stát, jenž chce vážen býti na venek, pevný býti a nepodvrtať u vnitř, není vzácnějšího statku, jež by střežiti měl a pěstovati, než právní cit národa. Tato péče jest jedna z nejvyšších a nejdůležitějších úloh politického vychovatelství. V zdravém, mocném právním citu každého jednotlivce má stát nejvydatnější zřídlo své vlastní síly, nejjistější záruku svého vlastního trvání u vnitř i na venek. Právní cit jest kořen celého stromu; nestojí-li kořen za nic, usychá-li v kamení a pustém písku, jest vše ostatní pouhé mámidlo, — přijde-li bouře, bude celý strom z kořen vyvrácen.

Ale kmen a koruna mají tu přednost, že jest jich viděti, co zatím kořeny v půdě vězí a pohledu jsou nepřístupny. Podrývající vliv, jež nespravedlivé zákony a špatná právní opatření vykonávají na mravní sílu lidu, provozuje svou působnost pod zemí v oněch

vrstvách, které tak mnohý politický ochotník neznává za hodné svého povšimnutí; jemu běží jen o hezky rozneslou korunu, o jedu, jenž z kořene do koruny stoupá, nemá žádného tušení. Avšak despotismus ví, kde by měl sekeru přiložit, aby strom podvrátil, on nechá korunu prozatím nedotknuta, za to však zkazí kořeny. Se zasahováním do soukromého práva, s bezprávností osoby počínal každý despotismus: dokončil-li tady svou práci, skáčí se strom sám od sebe. Proto záleží na tom, aby se právě tady položil mu odpor, a Římané věděli dobře, co dělali, když útok na ženskou cudnost a čest obrali si za podnět, aby učinili konec jak králům tak decemvirátů. Svobodný cit samostatnosti zničit v sedlákovi břemena a robotami, měšťana postavit pod poručení policie, dovolení ku cestování závislým učinit od udělení průvodního listu, myšlenky spisovatelovy nechat záviset od svolení censorova, daně rozvrhovat dle chuti a milosti, — věru, ani Macchiavelli by nebyl mohl dáti lepší recept, jak by se všecka mužná uvědomělost a všecka mravní síla v národu podkopala a jak by si despotismus zjednal i pojistil přístup bez všelikého odporu. Že ta samá brána, kterou vehází despotismus a libovůle, také jest do kořán otevřena zahraničnímu nepříteli, na to se ovšem při tom ohled nebéře, a teprv když jest nepřítel zde, přicházejí mudrci ku pozdnímu poznání, že mravní síla a právní cit národa mohly by byly nejbezpečnější záštitu poskytnouti proti za-

hraičnímu nepříteli. V té samé době, kdy sedlák a měšťan byli předmětem feudální a absolutistické libovůle, přišla Německá říše o Elsass a Lothrinsko, jakž pak by byly mohly mít cit pro říši, když zapomenuly, míti cit pro sebe samé!

Ale to jest naše vlastní vina, pochopujem-li pravdy dějepisu teprv tehdyž, když jest již příliš pozdě; dějepisu na tom nezáleží, pakli jsme mu dost v čas neporozuměli, neboť on své pravdy káže vždy hlasitě a srozumitelně. Síla národa jest totožná se silou jeho právního citu, — pěstování právního citu národa čili národního citu právního, jest pěstování zdraví a síly státu. Tímto pěstováním nemíním, jak se samo sebou rozumí, ani školu ani vyučování, noprž praktické provádění zásad spravedlnosti ve všech poměrech života. Povrchním mechanismem práva není ještě pomůženo. Mechanismus tento může být tak důkladně sestaven a prováděn, že největší pořádek panuje, a předece může můj svrchu učiněný požadavek co nejbezohledněji být zanedbáván. Zákon a pořádek bylo také nevolnictví, clo, které žid platit musil za své ochránění, a tak mnohá jiná zařízení a pravidla z dob dávno již za námi ležících, kteráž s požadavky zdravého, silného právního citu v nej-
příkřejším odporu stála a kterýmiž stát sobě samému snad ještě více škodil, než sedlákovi, měšťanovi, židovi, na něž v první řadě co břemeno vhozena byla. Pevnost, jasnost, určitost materiálního práva, odstranění všech zásad, z kterých zdravý právní cit musí bráti pohor-

šení, ve všech sborech práva, ne pouze práva soukromého, noprž i v policii, správě, finančním zákonodárství; neodvislost soudů, co největší zdokonalení soudních zařízení — tať jest mnohem bezpečnější cesta ku povznešení síly státu, než to nejsvrchovanější zvýšení nákladu na vojsko. Každé libovolné nebo nespravedlivé ustanovení, které vládní moc vydá nebo v platnosti nechává, jest na škodu právnímu citu lidu a tím samým i na škodu samé sile národa, jest to prohřešení proti ideí práva, kteréžto prohřešení zpět upadá na hlavu státu a kteréž stát často musí draze zaplatit nesmírnými úroky z úroků — mohouť jej dle okolností státi celou jednu zemi nebo provincii. Já sám jsem ovšem toho náhledu, že nemá stát snad jen k vůli takovýmto ohledům užitečnosti těchto hříchův se vystříhati, já to pokládám spíše za nejsvětější jeho povinnost, aby tuto ideu k vůli ideí samé uskutečňoval; avšak zdálo by se však, že to jest jen doktrinářský idealismus, a neměl bych to praktickému politikovi a státníkovi ani za zlé, když by takovýto můj požadavek odmítl pokrčením ramenou. Ale právě proto jsme k vůli němu důraz kladli všady na praktickou stránku této otázky, poněvadž tuto stránku on pochopuje a smysl pro ni má. Idea práva a prospěch státu jdou zde ruku v ruce. Naproti špatnému právu neobstojí na dlouho žádný sebe zdravější právní cit; právní cit otupí se, zakrní. Neboť podstata práva jest, jakž častěji již bylo podotknuto, čin, — čím jest

plamenu volný přístup vzduchu, tím jest právnímu citu svoboda činu; zabraňuj právnímu citu tuto svobodu činu aneb zkracej, a udušiš jej.

Mohl bych nyní svou přednášku ukončiti, neboť má látka jest vyčerpána. Doufám však, že mi dovolíte, použiji-li Vaší pozornosti ještě stran jedné otázky, kteráž s předmětem mé přednášky úzce souvisí; jest to totiž otázka: jak dalece naše nynější právo, anebo určitěji řečeno: nynější obecné římské právo, o němž jediném důvěřuji sobě podati úsudek, vyhovuje požadavkům z dosavadního mého rozjímání tohoto vyplývající. Neostýchám se nikterak, dáti na tuto otázku odpověď zcela rozhodně zápornou.

Nynější obecné římské právo zůstává daleko nazpátek za oprávněnými nároky zdravého citu právního, a sice nejen snad proto, že by tu a tam nebylo trefilo do pravého, noprž proto, že celkem a šmahem ovládáno jest názorem, kterýž k tomu, co dle předcházejícího rozvažování mého tvoří právě podstatu zdravého citu právního, — míním tím onen idealismus, kterýž v porušení práva nespátřuje pouze útok na objekt, noprž též útok na osobu samu, stojí v odporu z konců protivném. Naše obecné právo neposkytuje tomuto idealismu ani té nejmenší podpory; měřítko, podle kteréhož všechna porušení práva, jediné urážky na cti vyjímajíc, od-

měruje, jest pouhé měřítko hmotné ceny — jest to všední sprostý materialismus, kterýž došel v našem obecném právu naprostého svého výrazu.

Avšak, co jiného má právo poskytnouti poškozenému, jedná-li se o to, co jest „mé“ a co „tvé,“ než sporný předmět nebo jeho hodnotu? *) Kdyby tomu tak v pravdě bylo, tak bychom mohli také zloděje propustiti, když by ukradenou věc navrátil. Ale zloděj — namítá se — nepřečinil se pouze proti okradenému, noprž také proti zákonům státním, proti právnímu pořádku, proti zákonu mravnímu. Což nečiní to samé také dlužník, jenž z úmysla popírá, že by byl půjčku obdržel, nebo plnomocník (mandatár), jenž důvěry, kterouž jsem mu byl věnoval, k tomu zneužívá, aby mne ošidil? Jest to zadostučiněním pro můj uražený právní cit, když od obou těchto osob po dlouhém boji nic jiného nedostanu, než co mi od prvopočátku bylo náleželo? Avšak byť bychom ani nepřihlíželi k požadavku zadostučinění, kterýžto požadavek uznávám bez vší závady za úplně oprávněný, — jak veliké pošinutí přirozené rovnováhy stane se tu mezi oběma stranami! Nebezpečí, jakým nepříznivý výsledek procesu jim hrozí, záleží pro jednu stranu v tom,

*) Takový náhled o této otázce měl jsem druhdy já sám, viz můj spis: „Schuldmoment im römischen Privat-recht,“ v Giessenu 1867, str. 61. Že o této otázce mám nyní jináči náhled, za to děkuji delšímu zabývání se tímto předmětem.

že přijde o své, pro druhou stranu pak pouze v tom, že musí vydati, co si nespravedlivým způsobem chtěla podržeti; prospěch, jaký jim příznivý výsledek sporu slibuje, záleží pro jednu stranu v tom, že se ta strana žádné ztráty nedožije, pro druhou stranu ale v tom, že se na újmu druhé strany obohatí. Není-liž tomu právě tak, jako když by nestydatá lež měla být vybízena k větší kuráži, anebo jakoby slibovala se prémie těm, kdo se dopustí zpronevěry? Tímto jsem ale věru jen namaloval obraz našeho nynějšího práva obecného. Naskytne se mi později příležitost, že budu moci tento svůj úsudek odůvodniti, myslím ale, že mi to bude tím snadnější, učiníme-li dříve k vůli rozdílnosti zmínku o onom stanovisku, na jakém se římské právo vzhledem k této otázce stavělo.

Rozeznávám v tomto ohledu tři stupně vývinu práva římského. První stupeň jest stupeň, abych tak řekl, ve své prudkosti ještě naprosto bezúdelného, k opanování sama sebe ještě nedospělého právního citu za dob starého práva; druhý stupeň vývinu jest doba úměrné síly právního citu v středním právu; třetí stupeň doba zeslabení a zakrnění právního citu za času pozdních císařův, zvláště pak v Justiniánovu právu.

Jakou postavu měla věc na onom nejnižším stupni vývinu, o tom jsem již dříve konal skoumání svá a také jsem je uveřejnil *), tak že se mohu

*) Viz můj spis v předesl. poznámce uvedený, str. 8—20.

zde jen obmeziti na kratičké opakování výsledkův. Draždívý právní cit starších dob pojímá každé porušení nebo popírání vlastního práva s hlediska nepráva subjektivního, aniž by při tom v počet bral bezvinu nebo stupeň provinění odpůrcova, a požaduje podle tohoto hlediska zadostučinění rovněž tak od bezvinného jako od viníka. Kdo patrnou vinu (nexum) nebo věcné poškození, jež byl odpůrcovi spôsobil, popírá, zaplatí, propadne-li, dvojnásob tolik; rovněž tak má, kdo v rozepři o právo vlastnické co držitel věci bral z ní i užitek, tento užitek dvojnásobnou měrou nahraditi, a kromě toho stihne jej za to, že prohrál v hlavní věci, ještě ztráta procesní sázky (sacramentum). Tentyž trest utrpí žalobník, prohrá-li rozepři, neboť dělal si nároky na cizí majetek; zmýlil-li se v obnosu zažalovaného, jinak úplně odůvodněného dluhu o sebe menší částku, připravil se tím o celý nárok svůj.*)

Z těchto zařízení a zásad staršího práva bylo leccos přeneseno do práva novějšího, ale samostatné nové výroky soudnické tohoto práva jsou proniknuty naprosto jiným duchem.**) Duch ten by se jedním slovem nechal označiti jakožto ustanovení a užívání měřítka provinění při všech poměrech soukromého práva. Mezi objektivním a subjektivním neprávem

*) Jiné příklady viz na str. 14. uvedeného v předcházející poznámce spisu.

**) O tom pojednává se v druhém oddílu tohotéž spisu na str. 20. a dále.

činí se přísný rozdíl, ono objektivní má za následek pouze jednoduché nahrazení dlužného předmětu, toto ale, subjektivní neprávo, má krom toho ještě v zápětí trest, hned peněžní pokutu, hned ztrátu cti, a právě toto podržení trestův v těchto pravých mezích jest jednou z nejzdravějších myšlenek středního římského práva. Aby schovatel, jenž se dopustil té zpronevěry, že schovanou věc (depositum) zapřel aneb vydati nechťel, aby phomocnik neb poručník, kterýž ze svého důvěrného postavení kořistil ve vlastní svůj prospěch, anebo svou povinností vědomě zhrdal, mohli se vykoupiti pouhým navrácením věci nebo jednoduchým nahrazením škody, s tím se nemohl zdravý smysl Římanův spřáteliti, on požadoval krom toho ještě jeho potrestání, za jedno proto, aby bylo za dost učiněno uraženému citu právnímu a pak také z té příčiny, aby jiní odsrašení byli před podobnými špatnostmi. Tresty, jakýchž se užívalo, byly bezčestnost, za římských poměrův jeden z nejtěžších trestův, jaký se mysliti nechal, neboť trest tento měl vedle společenského psanství, jakéž naň následovalo, také ještě ztrátu všech politických práv za následek, politickou smrt. Trest ten nabýval všady tam platnosti, kde porušení práva dokázati se mohlo co skutek obzvláštní věrolomnosti. Pak byly tresty na majetku, jichž bylo nepoměrně hojněji užíváno. Kdo nechal v nespravedlivé věci dospěti spor až k rozepři, nebo sám soudní rozepři započal, pro toho byla celá zbrojuice odstrašujících prostředkův tako-

výchto pohotově; počínaly ty tresty zlomkovými částemi předmětu sporného ($\frac{1}{10}$ $\frac{1}{5}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{2}$), dospěly až k několikasobnosti toho, co předmět obnášel a stupňovaly se za okolností, když vzdor odporcův nikterak jinak se zlomiti nenechal, až v neobmezenou míru, t. j. co žalobník přísežně ustanoviti chtěl jakožto dostatečné zadostučinění. Obzvláště to byla dvě procesualní zařízení, kteráž měla za účel, přivésti žalovaného do poměru takového, aby buď od svého opovážlivého počínání upustil bez všech dalších škodlivých následkův, anebo naopak, aby musel na to připraven býti, že bude vinným nalezen zúmyslným přestoupením zákona a dle toho že jím naloženo bude: byly to zbraňovací interdikty praetorovy a tak zvané *actiones arbitrariae*. Tato zařízení nutila žalovaného, že musel svůj odpor nebo útok, chtěl-li při něm setrvati, rozšířiti z osoby žalobníkovy na vrchnost; nápotomně už se nejednalo o právo žalobníkovu, noprž o zákon sám v autoritě zástupcův jeho. Účel těchto trestův byl tentýž jako účel trestu při hrdelním právu. Za jedno ten čistě praktický účel, aby zájmy soukromého života byly pojištěny také proti takovým porušením, která nespádala pod pojem zločinu, a za druhé účel mravní, jak by uraženému právnímu citu, — a já tím nerozumím pouze právní cit bezprostředního účastníka, noprž také právní cit všech těch osob, kteréž o tom případě vědomost dostanou — zjednáno bylo zadostučinění, jak by uražené autoritě zákona opět ku vážnosti

bylo dopomoženo. Peníze nebyly tedy při tom účelem samým, noprž jenom prostředkem k účeli.*)

Co se mne týče, pokládám tuto tvárnost věci v středním římském právu za vzornou. Rovněž tak vzdálena výstřednosti staršího práva, kteréž objektivní nepráví natahovalo na brdo nepráví subjektivního, jakož i daleka opačné výstřednosti našeho nynějšího práva, kteréž stlačilo osobní právo úplně na roveň práva objektivního, poskytovala oprávněným požadavkům zdravého právního citu úplného uspokojení, nejen obojí druh nepráví přísně od sebe líšíc, ale i v rámci práva subjektivního všem odstínům jeho co do formy, způsobu, váhy urážky s nejjemnější znalostí poskytující výrazu.

An se nyní obracím ku poslednímu stupni vývinu římského práva, jakéž v Justinianské kompilaci došlo svého zakončení, vtírá se mi mimovolně poznámka, jakou významnost má do sebe dědičné právo

*) Obzvláště přísným způsobem klade se na toto důraz při tak zvaných *actiones vindictae spirantes*. Ideální hledisko, že se při nich nejedná o peníze a statek, noprž o zadostučinění uraženému citu práva a citu osobnosti („*magis vindictae, quam pecuniae habet rationem*“, 1. 2. § 4 de coll. bon. 37. 6.), jest při nich se vsí přísností provedeno. Proto nevztahují se na dědice, proto nemohou být postoupeny aneb v případě konkursu od věřitelův konkursní podstaty nechány být za jistou cenu na vůli, proto zanikají v poměrně krátkém čase, a proto nemají všude tam místa, kde se objevilo, že poškozený spáchaného na něm nepráví ani nezakusil („*ad animum suum non revocaverit*“, 1. 11. § 1. de injur. 47. 10.).

jak pro život jednotlivce tak pro život národův. Co by bylo právo této doby, kdyby ona sama si je tvořiti měla! Ale jako tak mnohý dědic, jenž by vlastní silou svou sotva se životem bídě protloukal, žije z bohatství odkazatelova, tak také tráví slabé, sešlé pokolení ještě dlouho z duchovního kapitálu předcházející doby plné síly. Nemíním to pouze v tom smyslu, že bez vlastního přičinění používá ovoce cizí práce, noprž obzvláště v tom smyslu, že díla, výtvoř, zařízení minulosti, jakož z určitého nějakého ducha vzešly, taktéž s to jsou, tohoto ducha po jistou dobu ještě udržovati a znova zplovovati; vězí v nich jistá zásoba utlumené síly, kteráž se při styčnostech s nimi zase v živou sílu rozvíjí. V tomto smyslu mohlo také soukromé právo republiky, v kterémž se jadrný, mocný právní cit starořímského národa zobjektoval, ještě časům císařství po drahnou dobu prokazovat službu oživujícího a občerstvujícího pramene; bylať to ve velké pustině pozdějšího světa oasa, z níž jediné ještě čerstvá voda prýštila. Ale zpražujícímu dechu palčivého samum despotismu neodolal na dlouho žádný samostatný život a samotné soukromé právo nebylo s to, udržeti si a zachovati ducha, který všude jinde již byl vyobeován, — také zde při soukromém právu ustoupil, byť i pranejposlednější, duchu času. A prapodivnou signaturu neboli známku nese tento duch nového času! Mělo by se očekávati, že ponese v tváři rysy despotismu: přísnost, za-

tvrzelost, bezohlednost, avšak výraz jeho obličje jest právě opáčný: mírnost a lidskost. Ale tato mírnost jest povahy despotické, t. j. vydírá jednomu, co druhému dává, — jest to mírnost libovůle a rozmaru, nikoliv lidskosti, — kořičina ukrutnosti. Není zde k tomu místa, abych vypočítával do podrobná všecky doklady, kteréž tomuto tvrzení za důkaz slouží, *) postačíť před mou tváří, uvedu-li jeden obzvlášt významný a bohatou historickou látku v sobě zahrnující charakteristický znak, jest to mírnost a shovívavost na újmu věřitele dlužníkovi prokazovaná. **) Myslím, že lze vysloviti všeobecnou

*) Sem náleží mezi jinými odstranění nejpríkrějšího ze starých trestů procesových (viz můj spis na str. 65) — zdravá přísnost staré doby nelíbila se choulostivé slabosti doby pozdější.

**) Dokladem toho jsou ustanovení Justiniána, kterýmiž Justinián připouští občanům odpověď na předcházející žalobu a koreálním dlužníkům odpor proti dělení nemovitosti, na prodej zástavy nesmyslnou lhůtu dvou let ustanovuje a dlužníkovi, když už byla zástava v majetnost přičena věřiteli, ještě dvouletou lhůtu k vykoupení si zástavy, ba po uplynutí této lhůty docela ještě právo vyhlašuje, že může požadovat to, oč věřitel za zástavu byl víc utřil, — neuáležitě rozšíření práva kompenzačního, tak zvaná *datio in solutum*, jakož i privilej kostelův při tom, obmezení interestových žalob při smluvbních poměrech na dvojnásobné, nesmyslné rozšíření záповědi *usurae supra alterum tantum*, jakož i obmezení pojistné premie při tak zvaném *foenus nauticum* na pouhých 12 procent, dědicovi při *benef. inventarii* připuštěné pašovské postavení vzhledem k uspokojení věřitelův. Tak zvanému protahování (*Stundung*), kteréž většina věřitelův svým usnešením může vynutiti a kteréž také

poznámku: jest to známkou slabosti doby, provozuje-li se soucitlivost s dlužníkem. Samu sebe nazývá ta slabost — lidskostí nebo humanitou. Silná doba stará se především o to, aby přišel věřitel ku svému právu, byť i proto přišel dlužník ve zkázu.

A teď konečně naše nynější římské právo! Skoro bych měl toho litovati, že jsem o něm učinil zmínku, neboť tím jsem se přivedl do postavení, že budu muset o něm vysloviti úsudek, aniž bych byl s to, odůvodniti jej na tomto místě tak, jak bych si toho

od Justiniána pochází, předcházelo již co důstojný příklad zařízení, kteréž se nejprv u Konstantína vyskytlá, zařízení tak zvaných *moratorií* čili přiročí, a také při t. zv. *querela non numeratae pecuniae* a tak zvané *cautio indiscreta*, jakož i při *lex Anastasiana* musí zásluhu vynalezení přenechati svým předchůdcům v říši, co zatím sláva, že první na trůnu exekuci osoby v celé prý její oškřivosti poznal a se stanoviska lidskosti odstranil, Napoleonovi III. přísluší. Ovšem nevadila tomuto panovníkovi uschlá guillotina v Cayennu, rovněž jako pozdější římsí císařové nebrali z toho pohoršení, připravili-li neviným dítkám velezrádcův takový osud, o němž samí významnými slovy se pronesli: „ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solatium et vita supplicium“ (I. 5. cod. ad leg. Jul. maj. 9. 8), — za to se tím krásněji vyjímala vedle toho citlivá humanita proti dlužníkům! Není pohodlnějšího návyku, než vyrovnati se s lidskostí na útraty jiných! — Také privilegované zástavní právo, kteréž Justinián manželce připustil, mělo původ svůj v oné humanitě zvláštnosti jeho srdce, nad kterouž při každém novém nápadu jest celý udiven a sám sobě k ní blahopřeje; — však byla to humanita svatého Kříspína, jenž boháčům káži kradl, aby z ní chudým boty dělal.

přál. Avšak úsudek svůj, jak ten vypadá, nechci si nikterak nechatí za lubem.

Mám-li úsudek svůj vměstnati do několik krátkých slov, tož domnívám se, že signatura neboli známka veškerých dějin a veškeré platnosti novodobého římského práva spočívá v prazvláštní, samými poměry ovšem až k jistému stupni nevyhnutelné převaze pouhé učenosti nad všemi těmi činiteli, které jinak rozhodný vliv mají na útvar a vývin práva: nad národním citem právním, nad praksí a nad zákonodárstvím. Jest to cizí právo v cizí řeči, zavedeno od učencův a jen jim úplně přístupno a již předkem protivě i změnám dvou naprosto rozdílných, často proti sobě na vzájem bojujících interesův vysazeno — mým interes čistě nepodjatého historického poznání a interes praktického přispůsobování a vyvinování práva — naproti tomu pak praksis bez potřebné síly úplného duševního ovládnutí látkou a tedy ku trvalé odvislosti od theorie, t. j. ku stálé nedospělosti zakletá, partikularismus jak při čerpání soudních nálezů tak při zákonodárství převládající nad slabé, málo vyvinuté rozběhy ku centralisaci. Můžeme se tomu diviti, že mezi národním právním citem a takovýmto právem stávala křiklavá roztržka, že lid nerozuměl svému právu a právo že nerozumělo lidu? Zařízení a zásady, které v Římě při tamních poměrech a zvyklostech byly druhdy rozumné, vezmou na sebe u nás, když vše odpadlo, co předpokládaly, přímo

postavu kletby a nikdy, co svět světem stojí, neoviklalo snad žádné čerpání rozsudkův tak velice v lidu víru a důvěru v právo, jako toto. Co má jednoduchý, zdravý rozum neprávnicka tomu říci, předstoupí-li před soudce s listinou, v kteréž odpůrce se přiznává, že mu dluhuje sto zlatých, a soudce tu listinu jako tak zvanou *cautio indiscreta* za nezávaznou prohlásí, anebo co má tomu říci, že listina, kteráž výslovně označuje půjčku co původ dluhu, před uplynutím dvou rokův nemá žádné moci právové?

Avšak nerad bych se pouštěl do podrobností; kde by těm byl konec? Raději obmezím se na to, abych dva poklesky našeho obecného právnictví, — nemohu jich jinak nazvat, — jménem uvedl, kteréž jsou povahy zásadní čili principiální a celou zpoustu nepráva v sobě zahrnují.

Jeden poklesek záleží v tom, že se našemu novověkému právnictví naprosto vytratila jednoduchá, mnou svrchu provedená myšlenka, že se při porušení práva nejedná pouze o peněžitou cenu, noprž o zadostučinění uraženému právnímu citu. Poklesek tento má za měřítko praprosťmé měřítko mrzkého materialismu: pouhý prospěch peněžní. Pamatuji se, co mi jednou jeden soudce vypravoval; ten se chtěl sprostít nějaké rozepře, kteráž byla vedena o nepatrnou jakousi částku, a tak aby mrzutého procesu byl zbaven, nabídl žalobníkovi, že mu ze své kapsy vše zaplatí; ale velice prý se

tomu divil pak, když žalobník toto nabídnutí odmítl. Že se žalobníkovi jedná o právo a ne o peníze, to nechtělo tomu učenému soudcovi v hlavě se srovnati; a také my mu to nemáme za velkou vinu: on mohl výčítku odmítnouti a vše svěstí na vědu.

Peněžní pokutování, kteréž v rukou římského soudce poskytovalo nejvýdatnější prostředek, jak by ideálnímu interesu při porušení práva se vyhovělo,*) nabylo pod vlivem naší novodobé theorie důkaznické tvárnosti jedné z nejsmutnějších pomůcek z nouze, jakými kdy spravedlnost hleděla zabrániti nepravu. Žádá se od žalobníka, že má svůj peněžní zájem dokázati, zevrubně až do posledního haléře. Jen se ale podívejme, ce se stane z právní ochrany, nestává-li tu peněžního zájmu! Pronajímátel zavře nájemníkovi zadržu, ku kteréž nájemník má dle smlouvy právo spolupožitečné; ať teď tedy dokazuje, co za peněžní cenu má prodlévání v zahradě! Anebo pronajímátel pronajme příbytek, než se nájemník doň přistěhoval, jinému nájemníkovi, a onen

*) Doklady o tomto od obyčejného náhledu se lišícím tvrzení poskytuje I. 7 de ann. (33 1), I. 9. § 3, I. 14. § 1 de servo corr. (11.3), I. 16 § 1. quod vi (43 24), I. 6, I. 7. de serv. exp. (18.7), I. 1. § 2 de tut. rat. (27.3), I. 54 pr. Mand. (17.1), I. 71 i. f. de evict. (21.2), I. 44 de man. (40.4). Byl to ten samý způsob, jak s opravdovým taktem nynější francouzští soudové používají peněžních pokut, což se prospěšně liší od naprosto převráceného způsobu, jak se to stává u soudův v Německu.

první nájemník se musí půl leta potloukat v nejbídnějším příbytku, než jiný slušný příbytek najde! Obrátme toto potloukání v cenu peněžitou, anebo správněji řečeno, zkusme to, co nám u soudu přičknou za to za náhradu! Ve Francii přičknou tisíce franků, v Německu pra nic, neboť německý soudce odpoví, že se nepřijemnosti, byť byly sebe větší, nenechají peněžité určití. Soukromý učitel, jenž převzal učitelství v soukromem ústavě, nalezne později výhodnější místo a zruší svoji smlouvu; jiného učitele nelze prozatím sehnati. Ať mi teď někdo vypočítá peněžitou cenu té ztráty, že žáci po několik týdnův nebo měsícův nedostávali vyučování francouzskému jazyku nebo v kreslení, anebo jak veliká jest peněžitá škoda majetníka ústavu. Kuchařka opustí bez přičiny službu a přivede vrchnost tím do největší nesnáze, poněvadž v tom místě není náhrada za ni hned možna; ať někdo vypočítá, jakou peněžitou cenu má tato nesnáz. Ve všech těchto případech stojí poškozený, hledíme-li k obecnému právu, naprosto bez vší pomoci, neboť pomoc, kterou právo oprávněnci nabízí, předpokládá takový důkaz, jaký obyčejně ani nelze provésti, a kteráž pomoc, byť i výmínečně důkaz mohl být proveden, ani nevystačí, aby přítrž učinila nepravu s druhé strany. Jest to tedy přímo stav bezprávnosti. Nikoliv příkoř a nesnáz, do kteréž při tom upadneme, jest nám břemenem, které nás tlačí a nás uráží, noprž nás tlačí a uráží ten trpký pocit, že dobré právo

může být nohama šlapáno, aniž by proti tomu bylo pomoci.

Římské právo nesmíme pro tuto nedostatečnost činit odpovědným, neboť, ačkoliv se vždycky drželo zásady, že konečný rozsudek může se jen na pokutě zakládati, tak předce pokutování penězy dovedlo takovým způsobem prováděti, že tím nejen prospěch peněžité ale i ostatní oprávnění prospěchové nacházeli vydatné ochrany. Peněžní pokuta byla civilistický naléhací prostředek soudce, aby svým nařízením pojistil zachování; obžalovaný, který se spěchoval činiti, co mu soudce uložil, neodbyl si to pouhou peněžitou cenou toho, co vykonal povinen byl, noprž pokuta peněžní přibrála tu na sebe úřad trestu a právě tento výsledek rozepře opatřil žalobníkovi něco, na čemž mu za jistých okolností neskonale víc záleželo než na penězích, totiž mravní zadostučinění za svévolné porušení práva.

Tohoto zadostučinění neposkytuje náš nynější soudní proces nikdy; on nemá smyslu pro takovéto zadostučinění, on nezná nic více než peněžitou cenu nevykonaného závazku.

S touto nechápvostí našeho nynějšího práva ku ideálnímu interesu porušení práva souvisí také odstranění římských soukromých trestův v naší novodobé praksi. Zpronevěřilého ochránce deposit nebo plnomocníka nestihne u nás více žádný trest bezctnosti; největší taškářství, dovede-li se jen obratně vyhnout hrdečnímu zákonu, odchází ze soudní

síně úplně bez trestu. Naproti tomu nacházejí se v učebních knihách ovšem ještě peněžní pokuty a tresty za svévolné zapírání, ale při právorčení sotva kdy již přicházejí. Co to však znamená? Nic jiného, než že u nás jest subjektivní nepráví stlačeno na stupeň nepráví objektivního. Mezi dlužníkem, jenž nestydatým způsobem popírá, že by mu kdy bylo co půjčeno, a dědicem, jenž tak bona fide činí, mezi plnomocníkem, jenž mne ošidí, a člověkem, který se pouze nedopatření dopustil, zkrátka, mezi zúmyslným, svévolným porušením práva aneb nezualostí neb nedopatřením nezná naše nynější právo žádného rozdílu více — jest tu všady jen sprostý prospěch peněžitý, o kterýž se právní rozepře otáčí. Žeby váhy Themidiny také v soukromém právu právě tak jako v právu trestním odvažovat měly nepráví a nikoliv pouze peníze, toť myšlenka jest, kteráž jest našeho nynějšího způsobu pojímání právního tak vzdálena, že když se opovžím tu myšlenku vysloviti, čekati musím, že se mi namítne: právě v tom záleží rozdíl mezi trestním právem a právem soukromým. Co se nynějšíh práva týče? Ano; a já k tomu dokládám: bohužel! Co do práva samého o sobě? Nikoliv! Neboť teprv by se mi muselo dokázati, že stává někde nějakého území práva, na kterémž by se idea spravednosti nemohla v celém svém rozsahu uskutečniti, idea spravedlnosti nenechá se ale

nikterak odloučiti od provádění hlediska provinění.

Druhý z obou svrchu uvedených poklesků novodobého právníctví, kteréž se opravdu staly osudnými, záleží v zavedené našem právníctvím theorii důkaznické. Skoro by člověk myslel, že tato theorie byla jen k tomu cíli vynalezena, aby zmařila právo. Kdyby se všickni dlužníci světa byli spikli, že připraví věřitele o jejich právo, nebyli by s to bývali k tomu cíli vydatnějšího prostředku vynalézt, než jaký naše právníctví vynalezlo tou theorií důkaznickou. Žádný matematik nemůže nadsmyslně přísnějšího způsobu důkazu prováděti, než jak ho používá naše právníctví. Svrehovaností nerozumu dostupuje ale ta theorie při procesech na odškodnění a při žalobách o interesy. Děsivé nepráví, jaké se tu, abych použil slov jednoho římského právníka *) „pod pláštíkem práva tropí s právem samým,“ a blahopůsbný opak, jaký tvoří v tomto ohledu rozumné počínání si francouzských soudův, bylo v několika spisech novější doby tak makavým způsobem popisováno, že si mohu všeho dalšího mluvení ušetřiti; jenom to jediné nemohu mlčením potlačiti a řeknu to bez obalu: „Běda žalobníkovi, blaze žalovanému!“

*) Paulus v I. 91. § 3 de V. O. (45.1) . . . in quo genere plerumque sub autoritate juris scientiae perniciose erratur; jen že zde měl ten právník jiný poklesek před tvář.

Zahrnu-li vše dohromady, co jsem dosud řekl, skoro bych mohl toto poslední zvolání vůbec prohlásiti za heslo našeho novodobého právníctví a praxe soudcovské. Naše právníctví, nastoupivši cestu, na kterou byl Justinián vkročil, kráčelo po ní statečně ku předu; dlužník, a nikoliv věřitel, jest ten, jenž u našeho právníctví vzbuzuje soucit: raději sto věřitelům způsobit makavé nepraví, než snad s některým dlužníkem trochu přísněji zacházeti.

Neznalec by sotva uvěřil, že by toto částečné bezpráví, za kteréž máme co děkovati převrácené theorii právníkům občanského práva a právníkům práva trestního (civilistům a procesualistům) ještě schopno bylo vyššího stupně, a přede i nad toto bezpráví předčí jeden omyl dřívějších kriminalistův, ježž bych nazval přímo útokem proti idei práva a nejděsnějším prohřešením proti citu právnímu, jakého se kdy byla věda dopustila. Mním totiž hanebné zkracování práva ku donucené obraně, tohoto prapráva člověka, kteréž, jak Cicero praví, jest vrozeným člověku zákonem přírody samé, a o němž římscí právníci dost prostince se domýšleli, že v žádném právu světa nebude moci být zapovídáno. („Vim vi repellere omnes leges omniaque jura permittunt.“) Za posledních století, ba i v století našem byste se byli mohli přesvědčiti o pravém opaku! Co do zásady uznávali sice lito učení pánové toto právo, ale stejnou citlivostí ku zločinci

proniknutí, jako civilisté (vykonávatele práva obecného) a procesualisté ku dlužníkům, hleděli právo sebeobraný nucené při provádění takovým způsobem obmeziti a přistříhnouti, že v ponejvíce případech byl zločinec chráněn a přepadený zůstal bez ochrany. Jaká propast znemravnění citu osobnosti, jaká propast nemůžnosti, úplného zvrhnutí a otupění jednoduchého, zdravého citu právního otvírá se nám, sestoupíme-li do literatury tohoto učení *) — člověk by myslil, že jest zaklet do společnosti mravních vykleštěncův! Muž, jemuž hrozí nebezpečí nebo urážka, má ustoupiti, utéci **), jest to tedy povinností práva, aby nepravu ustoupilo s bojiště — a jen o tom byli páni mudrci na rozpacích, zdaliž také důstojníci, šlechtici a vyšší osoby od stavu musí utíkati †) — chudý voják ale, kterýž následuje tohoto rozkazu, dvakrát neouvl, po třetí ale, odpůrcem svým jsa pronásledován, na odpor se postavil a jej zabil, byl „sobě samému ku spasitelnému poučení a jiným co odstrašující příklad“ mečem ze života k smrti doprovozen!

Lidem obzvlášť vysokého stavu a vysoké urozenosti, jakož i důstojníkům má být dovoleno, aby na ubájení své etí použili patričné nutné obrany; ††)

*) Literaturu tuto nalezněš sestavenou ve spise K. Levity: Das Recht der Nothwehr, v Giessemu 1856, str. 158 a d.

**) Levita v řečeném spise str. 237.

†) Tamtéž str. 210.

††) Tamtéž str. 205 a 206.

avšak, — dokládá jiný ihned, aby ono pravidlo obmezil, — nesmějí při pouze slovní urážce zaběhnouti se až ku zabítí svého odpůrce. Jiným osobám ale, ba ani státním úředníkům nemůže se podobného něco připustiti; úředníkům civilního práva dáno na odbytou, že jakožto „pouzí lidé zákona musí se se všemi svými nároky uchýlit ku obsahu zemských práv a žádných dalších pretenzí neboli nároků že činiti nemohou.“ Nejhuř pochodili kupci. „Kupci byť i sebe bohatší, — káže se, — nečiní žádné výminky, jejich čest jest jejich úvěr, oni mají jen tak dlouho čest, pokud mají peníze, oni mohou ovšem bez všeho nebezpečí, že by přišli o svou čest neb o dobré své jméno, sněsti to, dostane-li se jim nadávek, a přináležejí-li ku nižší vrstvě, tak mohou i méně bolestný políček a frčku do nosu dostati.“ Je-li nešťastník docela obyčejným sedlákem nebo židem, tož má při překročení tohoto předpisu uvalen naň býti řádný trest zapovězené svépomoci, co zatím jiné osoby pouze „co možno nejmírněji“ mají být potrestány.

Obzvlášť příkladné jest, jak se hledělo vyloučiti nucenou obranu za účelem uhájení majetku. Majetek, pravili jedni, jest právě jako čest statek, kterýž se nechá nahraditi, onen nechá se nahraditi tak zvanou reivindicatio, tato žalobou zvanou actio injuriarum. Avšak, co potom, když loupežník s věcmi přes hory, doly uprel a nikdo neví, kdo a kde jest? Pak podrží okradený pořád ještě

de jure svou reivindicatio, „a jest to pouze následek úplně nahodilých, od povahy majetnického práva samého naprosto nezávislých okolností, pakli v jednotlivých případech žaloba nevede k celi.“*) Tím nechť se potěší, kdo své celé jmění, které v scenitelných papírech při sobě má, bez bránění vydati musí; on podrží pořád ještě majetek a také reivindicatio, loupežník však nic, než skutečné držení věci! A to jest to právo „něčených“! Jak úplná zvrhlost a zpustlost všeho zdravého smyslu přináleží k tomu, chtít takovéto zásady hájiti.

Jiní připouštějí v případě, kdy běží o velmi značnou cenu, nevyhnutelně sice použití násilí, ale napadenému ukládají za povinnost, aby při sebe větším rozčilení velice důkladně se rozmyslel, mnoho-li síly bude potřeba, aby útok odrazil — rozrazí-li ale dorážejícímu zbytečným způsobem lebku, ačkoliv by jiný, když by si tloušťku lebky prv pozorně prohlédl a vycvičiv se v tom pořádně, méně prudkou ranou dorážěče pouze neškodným učiniti mohl, tak upadá za svůj čin v zodpovědnost. Naproti tomu při méně drahocenných předmětech, u př. při zlatých hodinkách, nebo při tobolece s několika zlatými nebo i několika stovkami, nesmí se praukterak opovážiti, aby odpůrci ublížil. Neboť, co pak jsou hodinky v porovnání s tělem, životem a zdravými oudy? Ty tam jsou statkem snadno

*) Tamtéž str. 210.

nahraditelným, tyto zde nenechají se nikterak víc nahraditi. Kdo se opovází tuto pravdu popíratí?! — při níž jen na tu dvojnásobnou okolnost bylo zapomenuto, předně, že hodinky náležejí mně, oudu ale loupežníkovi a že tyto oudy pro něho mají sice vysokou cenu, pro mne ale cenu prázdňnou, a za druhé co do nahraditelnosti hodinek tu otázku: kdo mi je nahradí? Ale konec té učené pošetilosti a převrácenosti! Jak hluboké zastydění musí to v nás zbuditi, vidíme-li, jak ona jednoduchá myšlénka zdravého právního citu, že jest v každém právu, byť by předmět byly pouze hodinky, osoba sama s celým svým právem a s celou svou osobností napadena a uražena, mohla vědě vytráti se takovou měrou, že v šanc vydání vlastního práva, bázlivý útek před neprávem povýšit mohla za právní povinnost! Jest se pak tomu co diviti, že v době, v kteréž takovéto názory mohly ve vědě odvážit se na světlo denní, duch zbabělosti a lhostejného snášení nepráva také rozhodoval nad osudy národa? Blaze nám, kteřížto jsme se dožili, že se staly časy jinými, — takové náhledy staly se nyní přímo nemožnými, ony mohly pučeti jen v bařině života národního, jak politicky tak mravně stejně zpustlého.

Právě rozvinutou teorií zbabělosti, teorií, která za povinnost ukládá, vydání v šanc ohrožené právo, dotkl jsem se nejkrajnějšího vědeckého opaku od teorie mnou hájené, kterážto má teorie naopak boj o právo přímo za povinnost ukládá. Ne právě zcela

tak hluboko, ale pořád ještě dost hluboko pod výši zdravého citu právního, leží obor náhledu jednoho z novějších filosofův, Herbartu, o poslední příčině práva.

Herbart sledává poslední příčinu práva v jakémnsi, ani nelze říci, estetickém motivu: v nelibosti k sporu. Není k tomu zde místa, abych naprostou neplatnost tohoto náhledu dokazoval; jsem tak šťasten, že mohu v tom ohledu odkázati se k rozboru přítomného přítele svého.*) Bylo-li by estetické stanovisko při posuzování práva oprávněno, pak bych nevěděl, mám-li estetickou krásu při právu na místě, že právo všeliký boj vylučuje, spíše právě v tom zakládati, že právo pojímá v sebe boj, a mám tolik odvahy, že v zřejmém odporu ku Herbartovu postulátu: nelibosti k sporu, přiznávám se vinným býti pravého opaku, záliby v sporu. Rozumí se samo sebou, že tím nemíním hašteření a spor o nic, noprž míním onen povznášející boj, při němž osoba sebe samu a svou celou sílu nasazuje, ať si již pro své vlastní právo nebo pro právo národa. Kdo zalíbení v boji tohoto smyslu chce neschvalovati, ten vymaž ze jsoucnosti celou naši literaturu a celé umění, od Homerovy Iliady a zobrazujících prací Řekův až na naši nynější dobu, neboť sotva bude látky, kteráž by tak velice

*) Jul. Glaser: Gesammelte kleinere Schriften über Strafrecht, Civil- und Strafprocess. Ve Vídni 1868, svaz. I. str. 202 a násl.

jich byla vábila a k sobě táhla, jako boj a vojna, a toho člověka teprv budeme muset hledati, jemuž by podívaná na nejsvrchovanější napnutí lidské síly, jakoužto podívanou výtvarné umění i básnictví v oboujím proslavilo, působila na místě esthetického uspokojení pocit esthetické nelibosti.

Avšak nikoliv esthetika, noprž éthika musí nám dáti výklad o tom, co podstatě práva vyhovuje nebo co odporuje. Ethika ale, daleka jsouc toho, aby boj o právo zamítala, spíše činí ten boj povinností. Živel sporu a boje, ježž Herbart chce vyloučiti, vymísíti z ponětí práva, jest živlem práva nejvlastnějším, v něm věčně sídlícím — boj jest věčná práce práva. Příklad: V potu tváří chleba svého dobývati budeš, má stejně pravdivé jiné příkázání po boku: „V boji své právo vyhledávati budeš.“ Od toho okamžiku, v kterýž by právo vzdalo se své hotovosti bojovné, vzdalo by se samo sebe, neboť o právu platí slovo básníkovo:

Soud moudrých to a věčně platí:
že žití hoden jest i svobody,
kdo denně vycházeje v závody
si obé musí dobývati.

